

Documents
per al debat

Educació, Ciutadania i Immigració

De l'original: Educación, Ciudadanía e Inmigración, desembre 2008

Edició en català: Educació, Ciutadania i Immigració, gener 2009

AUTORIA

Composició del Grup de Treball: Enrique Arnanz, Alfonso Ávila, Pilar Aznar, Carles Barba, Roser Batlle, Carles Campuzano, Carlos Giménez, Núria Gispert, Luis María López Aranguren, María Jesús Manovel, Rafael Rodríguez Mejías, Rosa Romeu.

Dinamització del Grup i Redacció del text: Carlos Giménez Romero (Catedràtic d'Antropologia de la Universitat Autònoma de Madrid).

CONCEPCIÓ GRÀFICA I DISSENY Fundació Catalana de l'Esplai

TRADUCCIÓ Stex Traductores S.L.

IMPRÈS A Gráficas Cornellá

DIPÒSIT LEGAL B-2195-2009

Edició no venal

© Fundación Esplai
C/ Riu Anoia, 42-54 08820 El Prat de Llobregat
Tel. 93.474.74.74
fundacion@esplai.org
www.fundacionesplai.org

L'Esplai

2

Documents
per al debat

Educació, Ciutadania i Immigració

Fundació
Catalana
de l'Esplai

Índex

Presentació	11	Cap a una acció educativa mancomunada: responsabilitats i propostes	65
Introducció	15	1 Fonamentació del procés educatiu	67
Enquadrament i antecedents	17	2 Els subjectes del procés educatiu	69
Finalitat i objectius	18	3 Els continguts del procés educatiu	70
Metodologia i procés de treball	18	4 Els agents i els espais del procés educatiu	71
Estructura i resum	18	5 Les modalitats d'educació	72
Cap a un debat a fons: plantejament conceptual de partida	21	6 Metodologies pedagògiques	75
1 Com entendre la ciutadania	22	7 Propostes operatives de caràcter educatiu sobre ciutadania i immigració	77
2 Qüestió migratòria i exercici de la ciutadania ...	27	Índex de quadres i gràfics	81
3 Particularitats del cas d'Espanya	40	Glossari de termes	83
4 A la cruïlla	49	Referències bibliogràfiques	89
Cap a un diagnòstic compartit: reptes i oportunitats en la connexió ciutadania/immigració	51	Declaració sobre "Ciutadania i immigració"	92
1 Punts forts	52	Patronat i Consell Assessor	96
2 Punts febles	56		
3 Riscos	59		
4 Oportunitats	61		

Grup de Treball d'Educació

Enrique Arnanz
Sociòleg

Alfonso Ávila
Enginyer Formador a
l'Escola d'Animació
Don Bosco de València

Pilar Aznar
Catedràtica de Teoria
de l'Educació a la
Universitat de València

Carles Barba
Vocal del Patronat
de la Fundació Esplai

Roser Batlle
Vocal del Patronat de la
Fundació Esplai

Carles Campuzano
Diputat per CiU
al Congrés
dels Diputats

ó, Ciutadania i Immigració

Carlos Giménez
Catedràtic
d'Antropologia Social.
Director de l'Institut
Universitari IMEDES.
Universitat Autònoma
de Madrid

Núria Gispert
Mestra. Experta en
participació ciutadana i
inclusió social

Luis María
López-Aranguren
Pedagog. Especialista
en joventut i inserció
sociolaboral

Maria Jesús Manovel
Vicepresidenta
Fundación Esplai

Rafael Rodríguez
Mejías
Orientador IES.
Especialista en voluntariat

Rosa Romeu
Treballadora social

Presentació

Compromís pel debat i l'acció

El passat 19 de desembre de 2008, representants de les Administracions públiques, partits polítics i organitzacions de la societat civil, signàvem el Pacte Nacional per a la Immigració, al Palau de la Generalitat.

Amb un important nivell de consens, es ratificava d'aquesta manera la voluntat compartida d'afrontar el repte de donar respostes adients a un dels fenòmens amb més transcendència que s'han produït en els darrers anys a la societat catalana i espanyola: la immigració.

A Catalunya es calcula que, al voltant d'1.200.000 persones, prop d'un 15% de la població, han vingut d'altres països. D'aquests, pràcticament un milió ho han fet en els darrers vuit anys. La seva distribució és desigual i en alguns barris, pobles i ciutats significatives de Catalunya, el pes de la immigració representa entre una tercera o quarta part de la població. En el conjunt d'Espanya, estem parlant de gairebé 6.000.000 de persones novingudes.

La dimensió quantitativa que exposem ja dona raó per si sola de la importància del tema. Tanmateix, l'impacte del fenomen, en termes de convivència i de ciutadania, és encara més gran.

És per tot això que varem escollir el focus de la immigració com a accent a abordar en la reflexió i el debat sobre educació i ciutadania que ja havíem iniciat al 2005 des del Consell Assessor de la Fundació Esplai, d'àmbit estatal, i que va donar com a resultat el nº1 de la col·lecció Documents per al Debat. Presentem ara el número 2, amb el desig de continuar aportant idees i propiciant el debat orientat a l'acció i la responsabilitat col·lectiva.

Aquest document és fruit d'un procés de reflexió i de pensament col·lectiu que s'ha dut a terme entre el gener de 2007 i l'abril de 2008, i en el qual tots hem après i aportat. La pluralitat de trajectòries, punts de vista, professions i marcs ideològics ha estat clau per a la riquesa dels debats.

Varem encomanar a Carlos Giménez Romero, catedràtic d'Antropologia i director de l'IMEDES, de la Universitat Autònoma de Madrid, la tasca de dinamització d'un grup de treball del Consell, de sistematització dels continguts i d'elaboració de les successives síntesis i esborranys.

Estem satisfets del resultat. Avui com ahir, oferim aquesta elaboració a totes aquelles persones, organitzacions i institucions que estan interessades a assolir una societat més habitable i convivencial on l'assumpció de responsabilitats vagi associada a la garantia de drets i on la integració a la nostra societat no suposi la renúncia a la pròpia identitat d'origen.

Volem aportar al conjunt de la societat catalana aquesta reflexió i propostes, com expressió del nostre compromís que assumim com a part del Pacte signat a Catalunya. Ho fem des d'un projecte, "L'Esplai", que vol propiciar el debat i que està compromès en la construcció d'una nova ciutadania., dia a dia en els barris, des de l'acció educativa i social.

Fundació Catalana de l'Esplai

Introducció

En aquest nou Document per al Debat s'aborda el "triangle temàtic" que reflecteix el seu títol: immigració, ciutadania i educació. Tenim, d'una banda, un **fet, un fenomen o una situació**, com és la immigració (amb ideals relacionats amb la integració social o la interculturalitat). Tenim, en segon terme, un **ideal, una finalitat o una meta**, com és el de la ciutadania (amb situacions de fet i pràctiques objectives). Finalment, tenim una **via, un mitjà o un instrument**, com és l'educació (en si mateixa també un ideal).

Enquadrament i antecedents

Aquest text és una continuació del Document per al Debat titulat "*Educació i Ciutadania*", editat per la Fundació Esplai el maig de 2007. Al text de síntesi d'aquest Document s'hi van formular sis grans temes:

- 1 "La ciutadania com a valor de transformació".
- 2 "La societat educadora que ja no pot delegar l'educació a l'escola".
- 3 "La funció parental com a element nuclear de l'educació".
- 4 "El barri com a espai privilegiat de construcció de la ciutadania".
- 5 "El repte de la participació ciutadana en els adolescents i els joves".
- 6 "Ciutadania, identitats i immigració".

Tots ells emmarquen la reflexió que farem a partir d'ara, centrada de nou en educació i ciutadania, però en relació amb la immigració. De nou hem de parlar de la funció dels pares, o dels barris, o de la participació, però ara pel que fa a la qüestió migratòria. El punt 6 feia referència explícita a la immigració, i entre altres coses es plantejaven les pertinences múltiples, no excloents i sí compatibles; "es tracta de construir la ciutadania des de la diversitat en el sentit de pertinença", el procés de desenvolupament d'aquestes

pertinences múltiples: des de la família i l'escola fins a l'experiència personal i les expectatives de futur.

Al final d'aquest sisè punt i del document de síntesi s'afirmava el següent: "El futur de la ciutadania dependrà de l'acceptació de les múltiples pertinences i de l'acceptació dels drets i dels deures originats en el criteri de residència estable. Avui més que mai és la immigració la que ha plantejat els termes del conflicte. **Buscar solucions al repte de la integració social dels immigrants en una ciutadania amb drets i deures comuns i la defensa de múltiples pertinences és la gran responsabilitat de tots**" (2007, 18).

I es conclouïa el següent: "Ni la ciutadania ni la identitat han d'estar associades al lloc de naixement; tampoc és possible pensar en una ciutadania nacional o europea sense concebre una ciutadania universal. L'espai de ciutadania és aquell que garanteix de manera comuna els drets, les responsabilitats i la igualtat d'oportunitats per a tots els ciutadans i, a la vegada, respecta i integra les identitats particulars i diverses de tots ells. El context de l'impacte de la immigració al nostre país situa aquesta qüestió com un dels temes crucials de la nostra vida col·lectiva en els pròxims anys, que cal afrontar des de la lògica de la ciutadania" (idem).

Finalitat i objectius

La nostra pretensió és, com en el document previ, plantejar un conjunt de premisses, idees, valoracions i propostes que permetin al lector o a la lectora i a les entitats públiques i privades organitzar la discussió, el debat i la formulació d'accions educatives per avançar en la nova ciutadania en relació amb la qüestió migradora, assumint la responsabilitat de cadascú en aquest camp.

Hem volgut fer una reflexió específica i amb propostes concretes dirigides al Tercer Sector i a la Societat Civil organitzada com a agent de canvi. Amb aquest document per al debat emplacem i convoquem a ser protagonistes, no només en termes de reivindicació de polítiques públiques, sinó en termes propositius respecte a les moltes coses i, a més, importants que podem i hem de fer dins el nostre camp de control i la nostra responsabilitat.

Tot i que és en si mateix un instrument educatiu, **aquest Document per al Debat no pretén ser un manual pedagògic complet, sinó una guia o una eina oberta sobre com plantejar aquestes qüestions centrals de rellevància mundial, quin és el context específic en què ens movem a Espanya i quines vies de treball i compromís s'obren en l'àmbit educatiu.**

Metodologia i procés de treball

En coherència amb la naturalesa oberta del document, a diversos passatges es presenten al lector les posicions diverses o, si escau, els èmfasis dels membres del grup respecte a algunes qüestions. No hem volgut tancar res, sinó potenciar la reflexió i l'acció de tots els interessats. Així mateix, quan es considera oportú, s'introdueixen extractes textuais de les intervencions amb la doble intenció de reflectir directament el punt de vista i de donar viva i proximitat al text.

Estructura i resum

El document està organitzat en tres capítols. En el primer es parteix de com entendre la ciutadania i aquí les dues idees claus són, d'una banda, la necessitat d'ubicar-nos en els plantejaments que a la literatura internacional es denominen la **nova ciutadania** i, d'altra banda i estretament relacionat amb això, atendre tant la dimensió **juridicopolítica** com **civicosocial** de la ciutadania.

Un segon apartat aborda de quina manera afecta la qüestió migratòria a l'exercici de la ciutadania, i aquí els temes nuclears s'han agrupat pel que fa a **Nacionalitat, Integració i Cultura**. Pel que fa a Nacionalitat es posa èmfasi en la rellevància de l'accés a la nacionalitat i al mateix temps es mostra com més enllà de la nacionalitat o sense ella hi ha molt camp per al treball per la ciutadania.

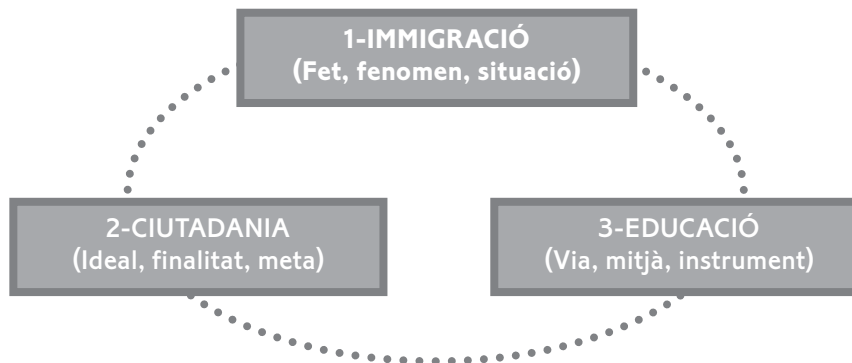
En el tercer i últim apartat del capítol primer se sintetitzen les reflexions del Grup de Treball sobre les especificitats del cas espanyol, i es posa èmfasi en les implicacions del ritme accelerat de la immigració, la considerable concentració espacial i altres trets.

El segon capítol exposa el diagnòstic compartit respecte als reptes i les oportunitats en la

connexió ciutadania/immigració. Per aquesta raó s'exposa l'anàlisi DAFO que el Grup de Treball va dur a terme, i s'assenyalen un conjunt de debilitats, amenaces, fortaleces i oportunitats a Espanya respecte al progrés en ciutadania, en relació amb la qüestió migratòria.

Finalment, el tercer capítol entra de ple en l'aposta educativa i recull les propostes cap a una acció educativa mancomunada. Primer ho aborda en termes generals i en successius apartats s'exposen els principis, els subjectes, els continguts, els àmbits, les modalitats d'educació i les metodologies pedagògiques d'aquesta acció responsable i mancomunada en els aspectes educatius. A continuació, s'enumera un conjunt de propostes concretes per treballar la connexió ciutadania/immigració des del pla educatiu.

GRÀFIC 1
TEMÀTICA ABORDADA

Font: elaboració pròpia

Cap a un debat a fons: Plantejament conceptual de partida

Cap a un debat a fons: Plantejament conceptual de partida

Comencem per una proposta de clarificació conceptual i terminològica. En primer lloc, sobre la noció i la realitat de la ciutadania, atès que segons l'entenguem així analitzarem les qüestions corresponents a l'educació, la immigració i la ciutadania; en segon lloc, sobre les implicacions concretes del fet migratori per a l'exercici i el desenvolupament de la ciutadania; i en tercer lloc, sobre com es va concretant en el cas d'Espanya aquesta interacció ciutadania/immigració.

1. Com entendre la ciutadania?

En línia amb el document anterior de la col·lecció, partim d'una noció de ciutadania que: a) pugui ser d'ampli consens, b) reculli els fonaments històrics i l'evolució de la qüestió en l'actual conjuntura mundial, i c) sigui operativa, de cara a treballar-la a fons des de l'acció educadora. Recollint diverses aportacions, la idea central d'on partim és que avui en dia es camina cap a **una nova ciutadania** que, recollint els elements de la ciutadania de la modernitat, els aprofundeixi i actualitzi segons els reptes contemporanis.

Dit d'una altra manera, estem tenint present un ampli conjunt d'idees, concepcions i debats entorn de la noció de ciutadania heretada del període de la Il·lustració i de les revolucions de l'Edat Moderna, marcadament de la Revolució Francesa, reconceptualitzacions que tracten d'ajustar els principis aleshores instaurats i vigents a l'ordenament democràtic actual, a les noves realitats polítiques i socials en el marc de la globalització i el transnacionalisme. Aquests nous plantejaments afecten tant la titularitat de drets i deures com les pertinences dels subjectes, de manera que es proposa tot un ventall de fórmules com ara ciutadania local, diferenciada, de residència, multicultural i d'altres.

Pel que fa als components històricament gestats i seguint síntesis com l'aportada per Javier de Lucas (1998), el punt de partida es pot formular de la manera següent:

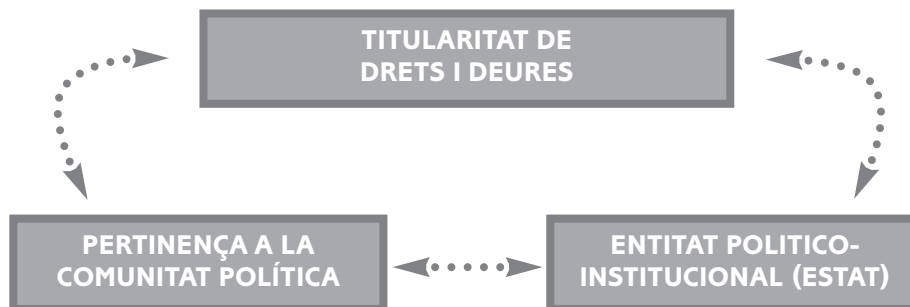
"D'una banda, la ciutadania és l'arrelament o títol de pertinença que ens fa membres d'una comunitat política. D'una banda, la ciutadania es correspon amb la capacitat política col·lectiva

de constituir un espai polític on tots els subjectes siguin igualment lliures. A la primera dimensió estem davant un determinat vincle de pertinença entre el subjecte i la comunitat. La segona dimensió es refereix més a la relació d'igualtat entre els subjectes i respon a l'ideal de constitució d'una comunitat de persones i iguals" (a Giménez, 1998, 28, èmfasi afegit).

Aquest punt de partida porta a una noció de ciutadania amb tres elements interconnectats, tots ells d'àmplies implicacions generals tant per a la immigració com per a les iniciatives en el camp educatiu. La ciutadania entesa com a:

- 1) **Titularitat de drets i deures** (responsabilitats) que un conjunt d'individus posseeix: els drets polítics, econòmics, socials, etc. que deté i les responsabilitats que té amb els altres.
- 2) **Pertinença a una determinada comunitat jurídicopolítica** (un país, una entitat supranacional, una nacionalitat, etc.).
- 3) **Legitimació d'una entitat politicoinstitucional (l'Estat) que ha de garantir tant el respecte i l'exercici d'aquests drets com el compliment d'aquests deures i aquestes obligacions.**

GRÀFIC 2
DIMENSIONS DE LA CIUTADANIA

Ara bé, aquesta noció i aquesta institucionalitat de ciutadania inaugurada històricament amb les revolucions burgeses a Europa i als Estats Units, amb la Il·lustració i, en definitiva, amb la Modernitat, ha vingut d'una banda enriquint-se amb successius conjunts de drets, destacant en l'última generació els drets a la diferència, els drets mediambientals, d'opció sexual, etc., i ampliant-se a categories de persones abans excloses (per exemple, les dones). D'altra banda, la noció històrica de ciutadania està sent "desafiada" per un conjunt de processos de diferent ordre que a les últimes dècades estan confluint en la seva reformulació. Entre aquests processos en destaquen:

- a) La consolidació i l'expansió del discurs universalista dels drets humans.
- b) La construcció d'entitats supranacionals.
- c) Els processos de reconfiguració nacional, especialment el nou mapa de l'est d'Europa i l'impuls del nacionalisme de les "nacions sense estat".
- d) La reivindicació de drets específics plantejada des de les minories nacionals -ètniques, socials o socioètniques- i des dels moviments socials, especialment des del feminisme.
- e) Els plantejaments sobre autonomia, identitat i drets col·lectius per part d'amplis sectors dels pobles indígenes o autòctons.
- f) El creixent desafiament de la incorporació dels immigrants estrangers i les seves comunitats a la vida pública i social dels països receptors (idem, 27).

GRÀFIC 3

PROCESSOS QUE INFLUEIXEN EN LA REFORMULACIÓ CAP A UNA "NOVA CIUTADANIA"

D'altra banda, la **ciutadania política o juridicopolítica** que fins ara hem definit s'ha vist complementada per la formulació, l'èmfasi i l'exercici de la **ciutadania social, local o cívica**, segons les últimes terminologies a l'ús en documents de la Unió Europea. **Amb la ciutadania social o cívica** es vol expressar o anomenar aquest ampli camp de drets, responsabilitats, pràctiques, pertinences i sentiments que no remetent necessàriament a l'estatut jurídic de nacional i que s'expressen primordialment no a les esferes més àmplies del país o de la nació en el seu conjunt sinó a les ciutats i els pobles, a les comunitats veïnals i de barri, a la societat civil en el seu conjunt.

GRÀFIC 4
NIVELLS I EXPRESSIONS DE LA CIUTADANIA

Distinció central	Accepcions vinculades
CIUTADANIA POLÍTICA	Ciutadania juridicopolítica
CIUTADANIA SOCIAL	Ciutadania local Ciutadania cívica

Font: elaboració pròpia

Lligada a la idea de ciutadania social, desvinculada de la nacionalitat, s'ha plantejat la ciutadania de residència, en el sentit que és la vida permanent en un determinat lloc, i no el naixement, el que comporta gaudir dels drets del grup del lloc i l'obligació de complir amb els deures d'aquesta vida local i quotidiana. Aquesta residència continuada comporta l'empadronament, el treball, ser considerat veí, participar a la vida local, etc., i tot això expressa allò essencial de la noció i la pràctica de la ciutadania.

Per tant, a l'hora d'abordar el binomi ciutadania/immigració i de formular propostes i compromisos en el camp educatiu haurem d'abraçar tant la ciutadania política com la social, tant la que remet a l'estatut i la pertinença jurídics com la que remet a la residència i al civisme.

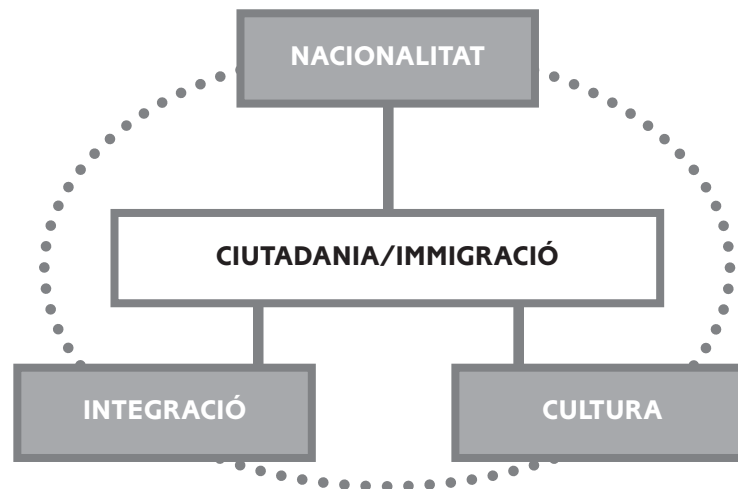
2.- De quina manera afecta la qüestió migratòria a l'exercici i al desenvolupament de la ciutadania?

En referir-nos al fenomen de la immigració, utilitzem l'expressió més àmplia de **qüestió migradora** o **qüestió migratòria** per així mostrar que la política migratòria i la legislació d'estrangeria, les polítiques locals i municipals de convivència intercultural i tants altres temes no són assumptes, ni exclusivament, ni principalment dels immigrants, sinó qüestions del tot socials, qüestions d'estat, de nació, del conjunt de la ciutat i el municipi i, en definitiva, de la societat en el seu conjunt.

Tal com s'acaba de plantejar, **la qüestió migratòria és un dels processos mundials que repta i altera les concepcions "clàssiques" o històriques de la ciutadania, i requereix plantejaments de nova ciutadania.** A l'hora d'educar ciutadans en el context de canvi sociocultural lligat a la qüestió migratòria o, dit d'una altra manera, d'educar en, per a i amb la ciutadania -i tant referit a autòctons com a persones d'origen estranger- és clau comprendre en primer terme **perquè el fet migratori desafia les concepcions i les pràctiques de la ciutadania i de la vida quotidiana.** La resposta a aquest interrogant és un pas previ, si es volen desplegar accions educatives intel·ligents i eficaces, en qüestions com ara quins són els nous components de la diversificació sociocultural, lingüística i religiosa, o la imperiosa necessitat d'extensió al llarg de la vida social de valors com poden ser el **respecte, l'hospitalitat i la tolerància activa**, o tot allò relatiu a formes emergents d'exclusió, les vies de lluita contra el racisme i la xenofòbia, l'educació en drets humans i cultures, etc.

Al nostre entendre són tres els motius centrals pels quals la qüestió migratòria adquireix una rellevància notable en relació amb la ciutadania. Aquestes tres raons tenen a veure, respectivament, amb Nacionalitat, Integració i Cultura:

GRÀFIC 5
MOTIUS PRINCIPALS DE LA RELLEVÀNCIA DE LA QÜESTIÓ MIGRATÒRIA
PER AL DESENVOLUPAMENT DE LA CIUTADANIA

Font: elaboració pròpia

NACIONALITAT

Un primer motiu del repte que per a la consolidació i l'ampliació de la ciutadania suposa la qüestió migratòria remet a la qüestió de la nacionalitat. Una de les característiques principals del model clàssic o històric de ciutadania, encara plenament vigent, és la relació entre nacionalitat i ciutadania. Quan ens referim en parlar, per exemple, a un ciutadà xilè, turc o nigerià, immediatament pensem en una persona d'aquesta nacionalitat. Davant la pregunta "és vostè un ciutadà equatorià?" els interlocutors entenen que es parla d'un nacional d'aquest país.

En els plantejaments de la nova ciutadania, a la qual ens hem referit, ha anat prenent força la necessitat d'una desvinculació entre ambdues nocions, ambdós estatuts i ambdues realitats: la de la nacionalitat i la de la ciutadania. Una de les línies de recerca d'aquesta possible desvinculació ve

donada per la idea i la reivindicació que la residència sigui font rellevant de dret i de ciutadania, és a dir, la proposta de **ciutadania de la residència**. Tal com mencionàvem a la Introducció, ja al Document per al Debat (1) es plantejava el següent: *"el futur de la ciutadania dependrà de l'acceptació de les múltiples pertinences i de l'acceptació dels drets i dels deures originats en el criteri de residència estable"* (2007, 18).

Doncs bé, al Grup de Treball va tenir lloc un interessant debat. Exposarem en primer lloc els termes internacionals del debat a la literatura sobre el tema per considerar després les aportacions al nostre grup. Com a estrangers no comunitaris i com a no nacionals -i mentre la ciutadania política remet fonamentalment al principi de nacionalitat-, els migradors no és que siguin "ciutadans de segona categoria", sinó que són "no ciutadans" (*denizens*, com s'ha indicat a textos sobre el tema). Només quan ens situem en el pla de la ciutadania social, local o cívica pot tenir sentit l'apreciació que són ciutadans de segona categoria, és a dir, titulars d'una ciutadania inferior, devaluada i de segon ordre.

En aquest sentit, la presència, l'establiment i la incorporació a la vida social de nombrosos països dels prop de tres-cents milions de migradors internacionals que hi ha al món -segons estimació de l'Organització Internacional de Migracions (OIM) i incloent-hi l'estimació d'irregulars- sacseja la forta vinculació històrica i actual entre el principi i la realitat de la **nacionalitat** (amb tot el que la possessió d'un determinat passaport comporta i simbolitza) i el principi i la realitat de la **ciutadania**, pressionant cap a la desvinculació d'aquest vincle.

Així, a les discussions i les propostes que van tenir lloc en el procés d'elaboració del Tractat de la Unió Europea es va proposar des de diferents cercles que fossin reconeguts com a ciutadans de la Unió aquelles persones que fossin nacionals de països membres i tots aquells residents de tercers països amb els anys d'antiguitat que s'acordés. I és **en aquesta inclusió** on rau un possible pas històric transcendent. Pensem que en cas d'haver-se acceptat i inclòs aquesta proposta, la Unió Europea es compondria de ciutadans residents als països de la Unió, nacionals dels països membres o no. Dit d'una altra manera, hi hauria, per així expressar-ho, ciutadans nacionals i no nacionals dels països membres.

És això convenient? És primordial? Quina rellevància li donem? És això aplicable al cas d'Espanya? Al Grup de Treball es va suscitar un interessant debat sobre aquest tema i, fins on hem arribat de moment, hi hauria almenys dues postures principals, cadascuna amb les seves matisacions: una

que planteja que el debat principal és el de la nacionalitat i una altra que sosté que sent absolutament rellevant l'accés a la nacionalitat això s'ha de complementar amb avenços en la ciutadania de residència.

Al debat es va començar a constatar que calia matisar els plantejaments internacionals anteriors des del moment que els llatinoamericans, col·lectiu majoritari de la immigració a Espanya, tenen àmplies possibilitats d'accés a la nacionalitat. Un dels participants ho va plantejar de la manera següent:

"Quan es posa èmfasi en la idea de la ciutadania vinculada a la residència, o quan s'utilitza l'expressió anglosaxona de denizens, no es té en compte que al model espanyol d'accés a la nacionalitat hi ha qüestions tan potents com que els nacionals d'Amèrica Llatina adquireixen en dos anys la plena ciutadania, és a dir, no hi ha no ciutadans d'origen llatinoamericà; hi ha un procés exprés d'accés a la plena nacionalitat i per tant amb l'assumpció dels drets, incloent-hi el dret de vot, no a les municipals, sinó a totes les eleccions".

També es va veure dins el grup que el que s'ha dit pot portar a situacions de franca discriminació. Tal com va seguir raonant el company anterior:

"I al mateix temps hi ha ciutadans marroquins, pakistanesos o xinesos que triguen deu anys a adquirir la nacionalitat. Aquest discurs (de la no nacionalitat, dels denizens, etc.) potser funciona per a ells, però per als llatinoamericans no funciona".

Es presenten també paradoxes com la que es va exposar en els termes següents:

"I ara hem aprovat a la Llei de memòria històrica una disposició que permetrà a nés d'espanyols d'origen que mai han viscut a Espanya poder adquirir la nacionalitat. És a dir, un senyor que mai ha viscut a Espanya adquireix la nacionalitat i un senyor que porta aquí potser quinze o setze anys no la té. On vaig amb tot això? Que més enllà d'un discurs teòric sobre la residència i l'efecte de la residència en la ciutadania hi ha un debat sobre la nacionalitat, accentuat a més per la dimensió europea: hem decidit construir amb els europeus una ciutadania compartida, i això farà que per exemple romanesos i búlgars avui ja siguin ciutadans de la Unió Europea".

I posant més exemples sobre possibles paradoxes pel que fa a l'accés a la nacionalitat:

"Un nascut d'estranger a Espanya haurà d'esperar fins als divuit anys per adquirir la nacionalitat. Un nét d'espanyol a l'Argentina serà espanyol, un noi nascut a Espanya fill de marroquins

haurà d'esperar fins als divuit anys per ser espanyol. Quin sentit té això? I en aquests anys de debat sobre les polítiques d'immigració aquestes discussions mai no s'han tingut".

GRÀFIC 6
DISTRIBUCIÓ PER ÀREES GEOPOLÍTiques DE LA POBLACIÓ ESTRANGERA A ESPANYA

ÀREA GEOPOLÍTICA	ESTRANGERS AMB RESIDÈNCIA	%
Europa Comunitària	1.546.309	39,86
Llatinoamèrica	1.215.351	30,54
Magrib	694.560	17,45
Àsia	238.770	6,00
Resta d'Àfrica	146.651	3,69
Resta d'Europa	114.936	2,89
Amèrica del Nord	19.256	0,48
Oceania	2.051	0,05
Apàtrides i no consta	1.130	0,02
TOTAL	3.979.014	100%

Font: "Butlletí Estadístic d'Estrangeria i Immigració". Observatori Permanent de la Immigració. Ministeri de Treball i Afers Socials. Núm. 15. Gener de 2008.

GRÀFIC 7
EVOLUCIÓ DE L'ACCÉS A LA NACIONALITAT A ESPANYA (1990-2006)

ANY	CONCESSIONS
1990	7.000
1992	5.000
1996	8.000
1998	12.000
2001	16.700
2002	21.800
2003	26.500
2006	64.066

Fonts: 1) "Canvis en la immigració de resultes de la política restrictiva del govern espanyol". Antonio Izquierdo. CCIS. 2004. 2) "Concessió de nacionalitat espanyola per residència". Noticias de Gipuzkoa. Divendres 14 de desembre de 2007.

INTEGRACIÓ

Un segon motiu del repte que per a la consolidació i l'aprofundiment de la ciutadania suposa la qüestió migratòria remet a la **integració social**. Des de finals de la dècada dels vuitanta aquest segon pilar de les polítiques d'immigració es venia entenent a la Comunitat Europea com la incorporació dels migradors a la societat receptora en igualtat de drets i de deures, sense per això veure's obligats a abandonar la seva identitat, la seva llengua i la seva cultura, ja que, en aquest cas, estariem parlant d'assimilació.

Diferents autòctons han vingut insistint que la noció d'integració hauria de contemplar també els autòctons, els quals també han de posar alguna cosa de la seva part. Giménez, per exemple, ha insistit, des del 1992, en la necessitat de posar èmfasi en l'adaptació mútua i recentment ha ofert aquesta definició de síntesi: la integració equivaldria a "generació de cohesió social i convivència intercultural mitjançant processos d'adaptació mútua entre subjectes jurídicament i culturalment diferenciats, mitjançant els quals a) les persones d'origen estranger s'incorporen en igualtat de drets, obligacions i oportunitats, sense per això perdre la seva identitat i la seva cultura pròpies; b) la societat receptora i l'Estat receptor introdueixen gradualment aquells canvis normatius, organitzatius, pressupostaris i de mentalitat que es facin necessaris (Giménez, 2003, 78-79).

El 2004, els responsables de la Unió Europea han actualitzat la noció d'integració, i l'han definida com un camí bidireccional (*a bidirectional way*) que condueix de la població immigrada cap a la població i la societat receptora i des d'aquesta última fins a la inclusió dels vinguts de fora. Si s'és conseqüent amb la concepció de la integració com un **procés bidireccional**, d'adaptació mútua, un procés que afecta el conjunt de la societat, tant a la incorporació dels migradors com als autòctons, aleshores aquest procés dialògic i no exempt de dificultats i conflictes que és la integració com a nova cohesió social s'ha de considerar, abans de tot i sobretot, **un procés de creació de ciutadania**.

En el cas d'Espanya, un pas positiu en aquest sentit és disposar del **Pla de Ciutadania i Integració** aprovat el febrer de 2007 pel Ministeri de Treball i Afers Socials i planificat per al període 2007-2010, així com aquells plans, aquelles polítiques públiques i aquells projectes de les Comunitats Autònomes i els municipis orientats, segons aquesta concepció d'integració, en el marc de la ciutadania. Podem anar més enllà i afirmar que la integració ben entesa -ja que sinó és en realitat **assimilació**- constitueix un pas en la línia de nova ciutadania per tres raons: perquè s'incorpora nous ciutadans, perquè enriqueix la ciutadania preexistent a la immigració, diguem per entendre'ns la ciutadania de l'autòcton, i perquè qualifica o valoritza en un sentit plural i incloent la noció històrica de ciutadania (Giménez, 1998).

Quan el Grup de Treball es va enfrontar a aquesta necessitat de comprendre la integració com a adaptació mútua i com a camí bidireccional i, en qualsevol cas, com a alguna cosa diferent a l'assimilació, es va generar un conjunt de reflexions en diverses direccions. Estant d'acord amb això últim en termes generals, van sorgir conviccions, inquietuds, dubtes i matisacions, els

quals englobem en els aspectes següents:

a) Viure junts i construir junts

Vam veure que Integració remet a convivència i a projectes en comú.

"Crec que la idea de viure junts i construir junts és la qüestió de fons, i això exigirà més que drets i deures en una llei".

b) Els components afectius de la integració

En el procés d'integració hi ha aspectes càlids i emocionals que estan més enllà dels drets i dels deures; tota societat requereix "elements d'identitat comuna i d'autoestima perquè funcioni". En paraules d'un dels participants:

"És molt difícil afirmar que la integració tan sols es produeix a través d'elements freds o objectius com són els drets o els deures marcats per les lleis, sinó que existeix la dimensió càlida, humana, que té a veure amb aquestes identitats, i això passa per posar més l'èmfasi en quins elements són els que ens permeten viure junts i construir junts el futur, més que en aquelles qüestions que ens separen en comunitats diferents".

c) L'exigència d'un plus d'esforç

Està bé que tots facin un esforç. No obstant això, fins a quin punt no és exigible al vingut de fora un plus d'esforç?

"Crec que hem de plantejar la necessitat que les persones que venen de fora... han d'aportar un plus de voluntat d'adaptació a la nova comunitat, també pel que fa a la cultura, també pel que fa a la llengua". I després va continuar: "si només parlem de pertinences múltiples i no afegim un plus de crida a la responsabilitat i l'exigència a aquelles persones que venen per adaptar-se a l'entorn cultural, polític, de la comunitat que acull, em sembla que això no funciona, perquè si no passa això, venen els perills i les amenaces que vam veure a l'altra reunió".

I segueix el raonament:

"Quan dic això ho dic també molt condicionat per l'experiència d'èxit que crec que hi ha hagut en la migració interna d'Espanya, i en el cas de les persones que van protagonitzar migració interna a Espanya, per exemple a Catalunya, ho he viscut, i hem vist que s'ha produït un procés de construcció de nova ciutadania i de pertinences múltiples, d'"ascensor social" (mobilitat social ascendent), d'integració lingüística, cultural, etc. I aquests nous catalans, que constitueixen una cosa diferent del que hi havia abans, formen part d'una societat ben cohesionada des d'aquest punt de vista".

Una altra de les components del grup va manifestar el seu suport a la idea del plus d'esforç exposada per dos col·legues més, i va indicar que era:

"necessari per tal d'aconseguir el que volem, que és viure junts i construir junts, que és el veritablement essencial".

Més endavant, quan abordem la connexió entre ciutadania i cultura, ens referim a la qüestió de la llengua i el plurilingüisme. Aquí ho avançarem perquè quan al Grup de Treball va sorgir la qüestió lingüística es va relacionar de seguida amb la idea del plus d'esforç:

"Si volem que un xinès s'integri a la societat espanyola, treballarem perquè conegui l'espanyol? I no només l'espanyol, sinó també els elements de la cultura espanyola. O no és el mateix, en honor de l'intercanvi intercultural? Jo dic que és fonamental per a la integració a la nova comunitat, i això és un plus que li anem a exigir a la persona que ve i no a la persona que hi és, perquè a la persona que hi és no li anem a exigir que aprengui xinès, tot i que li podem exigir determinades coses en relació amb la cultura xinesa..."

d) Compaginar allò comú amb allò particular

La intervenció anteriorment transcrita en va estimular d'altres al grup. Destacarem la citació següent de Martha Nussbaum, que una de les components del Grup de Treball va portar a col·lació sobre la qüestió de les identitats particulars:

"No hem d'abandonar els nostres afectes i les nostres identifications particulars, ja siguin de tipus ètnic, religiós o estiguin basades en el gènere. No cal que hi pensem com una cosa superficial, ja que, en part, constitueixen la nostra identitat. Els podem i hem de dedicar una atenció especial en l'educació. Però, al mateix temps, també hem de treballar per fer que tots els éssers humans formin part de la nostra comunitat de diàleg i siguin de la nostra incumbència: basar les nostres deliberacions polítiques en aquesta comunalitat entrelaçada i conferir una atenció i un respecte especial al cercle que defineix la nostra humanitat" (Nussbaum, M. 1999).

A més de l'èmfasi posat en l'educació (cosa que ens interessa particularment atès el nostre àmbit de compromís i la via que aquí volem promoure), a la citació anterior es patent l'equilibri entre allò particular i allò general. Nussbaum fa una crida a respectar els afectes propis i les identifications particulars, i "al mateix temps" tenir en compte "tots els éssers humans" o la humanitat en el seu conjunt, com diria Adela Cortina (2001). L'afirmació final expressa amb força aquesta crida a l'equanimitat: després d'emfatitzar que tots els éssers humans han de ser de la nostra incumbència i ser inclosos a la nostra comunitat de diàleg, sentència que "basar les nostres deliberacions

polítiques en aquesta comunalitat entrellaçada i conferir una atenció i un respecte especial al cercle que defineix la nostra humanitat"; és a dir, d'una banda allò universal i, de l'altra, allò particular, al mateix temps i en interacció.

e) La integració requereix mobilitat social ascendent

"Quan parlem d'integració cal fer referència a l'ascensor social, a la mobilitat social ascendent com a factor d'integració; el que em porta a dir que això ha estat un èxit és que, d'aquí a uns quants anys, hi haurà gent d'origen xinès, marroquí, equatorià, que siguin empresaris, catedràtics d'universitat".

f) La participació dels migradors com a requisit

Un altre dels èmfasis al Grup de Treball és la dimensió participativa de la ciutadania i, en aquest sentit, la necessitat d'estimular la participació plena dels migradors, la qual cosa és un mecanisme essencial d'integració:

"Em fa la sensació que parlem dels immigrants i diem que treballin això, que s'incloguin, que s'assimilin, etc., com si nosaltres fóssim els que hem de posar-los en tot això. El perill que es formin guetos també està en el fet que no s'incorporen o nosaltres no els incorporem en el (procés de) treballar amb ells. En exposar educar "en i per a" la ciutadania hem de dir millor educar "amb i per a" la ciutadania".

"Ha arribat una allau de persones, amb població molt dispar, es formen grans grups i els anem aparcant. Perquè, a més, aquesta és la seva força (agrupar-se), és lògic que vulguin viure i con-viure junts, però si volem aconseguir una ciutadania com estem debatent, jo crec que hauríem de plantejar un altre tipus de participació".

CULTURA

Un tercer motiu del desafiament que per a la consolidació i l'extensió de la ciutadania suposa la qüestió migratòria es refereix a la connexió entre **ciutadania i cultura**, i més concretament entre nova ciutadania i diversitat cultural. En ser els migradors i les seves comunitats, per definició i de manera estructural, subjectes individuals i col·lectius etnoculturalment diferenciats, als plantejaments ciutadans "clàssics" de drets, participació, etc. s'hi incorpora ineludiblement una dimensió de diversificació cultural i de pluralisme de les identitats i les pertinences.

Històricament, la noció de ciutadania és igualadora quan no homogeneïtzadora. L'escola, per exemple, ha complert i compleix a diferents països, i per descomptat en el cas espanyol, funcions de formació de ciutadans amb una determinada identitat i pertinença nacional. Ara bé, la transició a la democràcia a Espanya, la configuració de l'estat de les autonomies i el reconeixement de les identitats, les cultures i les llengües distintives de les nacionalitats i les regions han dibuixat un mapa més real i just per a la gran diversitat secular d'Espanya. El model i la realitat de la ciutadania política i social a Espanya adquireix notes distintives de relleu a les diferents comunitats autònomes, pel que fa a drets, civisme, institucions i vies de participació, programes de formació, etc. Es pot dir que la ciutadania comuna de totes les espanyoles i tots els espanyols es fa plural i diferenciada.

La presència i la radicació de milions de migradors procedents de Llatinoamèrica, el Magrib, l'Àfrica Subsahariana, l'est d'Europa i Àsia oriental, impliquen una nova diversificació sociocultural sobre la ja existent. Expressat d'una altra manera, la diversitat cultural i lingüística que caracteritza Espanya -de llarga durada històrica però de recent reconeixement i legitimitació- es veu intensificada i amplificada amb l'arribada i l'establiment d'immigrants estrangers de les procedències més dispars. És important observar que el fenomen de la immigració s'està donant a Espanya en la mateixa conjuntura històrica de reconfiguració de l'estat nació: els seus antecedents daten de mitjan anys setanta, va adquirir notabilitat a mitjan anys vuitanta (la primera Llei d'estrangeria és de 1985) i ha vingut creixent amb un ritme intens des de mitjan anys noranta.

Hem assenyalat la qüestió relativa a l'estatut jurídic i la integració, i a això s'hi han d'afegir els aspectes relatius a cultura, identitat i pertinença. Aquests milions de persones són ciutadans als seus països d'origen, i sense pretendre exagerar les diferències -el cert és que disposen de pautes pròpies de cultura política no sempre coincidents amb les del país receptor-, hi ha lògicament aspectes diferenciats en les seves visions de l'estat i en les seves actituds i pautes de comportament davant les institucions i l'esfera pública, estan acostumats a determinats tipus de lideratge, etc. Els migradors són persones que articulen el seu món d'origen i el món viscut a Espanya i Europa, font elements culturals i combinant pertinences.

a) Necessitat que els migradors s'incorporin a la cultura receptora

Cal que els migradors s'incorporin a la base cultural preexistent, la de la societat receptora. Plantejant-nos el context en què migradors i no migradors es relacionen (des del barri a altres instàncies més àmplies) s'adduïa, per exemple, que:

"aquesta comunitat necessita elements d'identitat comuna i d'autoestima perquè funcioni" o "la importància i la necessitat d'adaptació en termes de responsabilitat dels immigrants i de cohesió interna".

b) La qüestió de la llengua i el plurilingüisme

Entre les reflexions del Grup de Treball va destacar el debat sobre la qüestió de la llengua i del plurilingüisme.

"La convivència en un espai comú necessita una llengua compartida per la gent que viu en aquest territori".

De nou, les particularitats de la integració als diferents territoris es va fer patent; per exemple, la qüestió lingüística. Un participant afirmava el següent:

"A Madrid, amb una immigració majoritàriament llatinoamericana, es veu com menys complex; a Catalunya, on la immigració és molt plural en el sentit que la immigració marroquina i l'asiàtica són importants, el debat sobre la llengua, que permet la convivència, la promoció social, la mobilitat social, és un factor clau per evitar el procés d'exclusió social".

Sintetitzem al gràfic 8 algunes de les qüestions més rellevants en els tres dimensions ressaltades a la connexió migració/ciutadania:

GRÀFIC 8
**RELLEVÀNCIA DE LA QÜESTIÓ MIGRATÒRIA
 PER AL DESENVOLUPAMENT DE LA CIUTADANIA (DETALL)**

DIMENSIONS	ASPECTES RELLEVANTS
NACIONALITAT	Importància de l'accés a la nacionalitat Risc de discriminacions en aquest accés Accés a la nacionalitat <i>versus</i> ciutadania de residència
INTEGRACIÓ	Integració no és assimilació Concepció adequada de la integració (camí bidireccional, adaptació mútua) Integració dels immigrants com a creació de nova ciutadania Aspectes vivencials del procés d'immigració Mobilitat social (l'"ascensor social") Un plus d'esforç a l'immigrant?
CULTURA	Compaginar l'èmfasi en la igualtat de la ciutadania amb el respecte a les diferències culturals Participació del migrador en la cultura receptora: el seu valor d'integració ciutadana La qüestió lingüística com a element clau

3.- Quines especificitats o particularitats es donen en el cas d'Espanya?

Els plantejaments anteriors s'apliquen a Espanya i també a altres països, si bé cada país europeu té una sèrie d'especificitats que convé tenir en compte per encertar en el marc d'interpretació de l'articulació ciutadania/immigració, i per ajustar el diagnòstic que farem al capítol II i les propostes educatives que es desenvolupen al capítol III.

Alguns trets del cas espanyol en matèria d'immigració que afecten especialment les qüestions que venim tractant sobre drets, pertinences i cultures apareixen sintetitzades al gràfic 9.

Comentem aquestes característiques, començant per les realitats de rerefons històric ampli:

1) **Experiència col·lectiva prèvia** tant com a emigrants a l'estranger com de migració interna, especialment en els casos de Catalunya, el País Basc i Madrid.

Tal com s'ha pogut veure a l'apartat anterior, el Grup de Treball considera la necessitat de tenir ben present aquesta experiència, especialment els aspectes relatius a la migració interna i els processos d'integració dels migradors.

2) **Connexions històriques** de llarga durada amb llocs que avui en dia són origen de les migracions. Es tracta de vincles diversos (econòmics, culturals, lingüístics, regionals, familiars, etc.) que Espanya ha anat tenint amb àrees geopolítiques com ara Llatinoamèrica i el Magrib, o diferents països com ara Guinea Equatorial o les Filipines. També, a l'apartat anterior, es va manifestar aquest aspecte, quan es van relatar els qüestionaments sorgits al Grup de Treball sobre la possible discriminació en un aspecte tan fonamental com l'accés a la nacionalitat.

3) **Diversitat cultural de la formació social espanyola** de llarga durada històrica.

En aquest sentit, la història d'Espanya és un conjunt de processos complexos i conflictius d'expressió, negació i interacció de les diferents expressions culturals, ètniques, lingüístiques i religioses. Aquest tret incideix de múltiples maneres en allò que tractem. Per exemple, els plantejaments de multiculturalisme i interculturalitat s'estan fent avui en dia en relació amb els immigrants i la qüestió migratòria, quan són perfectament rellevants encara que -malauradament- no hi haguessin immigrants a Espanya.

Reduint el focus de la nostra perspectiva, centrem-nos ara en alguns trets no ja de llarga durada històrica, sinó de la conjuntura contemporània després de la transició a la democràcia.

GRÀFIC 9
FENOMEN MIGRATORI A ESPANYA: ALGUNES ESPECIFICITATS

FACTORS	CARACTERITZACIÓ
HISTÒRICS DE LLARGA DURADA	1. Experiència migratòria externa i interna
	2. Connexions històriques (colonials) amb països d'origen de les migracions
	3. Intensa diversitat cultural i lingüística
CONJUNTURA CONTEMPORÀNIA	4. Reconeixement recent del caràcter pluricultural i plurilingüístic de la societat espanyola
	5. Simultaneïtat reconfiguració sociopolítica/immigració
	6. Solapament entre el desenvolupament Estat del benestar/immigració
FENOMEN MIGRATORI I POLÍTICA MIGRATÒRIA	7. Ritme accelerat de la immigració
	8. Considerable concentració espacial
	9. Necessitat econòmica de la immigració i reconeixement de la seva aportació
	10. Centralització control de fluxos/ descentralització polítiques d'integració

4) **Reconeixement recent del profund caràcter pluricultural i plurilingüístic** de la societat espanyola.

Un aspecte especialment rellevant per a tot allò que analitzem és l'acord, el disseny i la realització de polítiques de pluralisme cultural, i en aquest punt també és clau el marc autonòmic i el reconeixement gradual del caràcter plurinacional d'Espanya. Per tant, multiculturalitat de fet i pluralisme cultural normatiu, i ambdós preexistents a l'experiència de la immigració, si bé solapant-se amb ella en gran manera.

5) Pràctica **simultaneïtat** de la reconfiguració democràtica, institucional, administrativa i descentralitzadora del país i, d'altra banda, l'emergència del fenomen de la immigració de manera intensa i accelerada.

Hem de tenir present que, quan la immigració estrangera començava a ser numèricament significativa i públicament rellevant, cap a mitjan anys vuitanta, Espanya portava uns pocs anys de democràcia, feia poc que s'havien aprovat els estatuts d'autonomia, etc. El fenomen de la immigració tindrà presència en un país en profund canvi (Giménez, 2002).

6) Solapament també entre les conjuntures del **desenvolupament de l'Estat del benestar a Espanya** i la presència d'un nou conjunt d'usuaris i de contribuents procedent de la presència de residents d'origen estranger.

En connexió amb el punt anterior, també cal prestar atenció al fet que la presència i l'establiment creixent de persones d'origen estranger tenen lloc gairebé al mateix temps que es desenvolupen i es generalitzen les xarxes de serveis públics, en un Estat del benestar amb dificultats per satisfer les fortes demandes de la població local, en una societat amb una ingent desigualtat i amb bosses de pobresa importants (Giménez, 2002).

Finalment, i considerant directament com s'ha produït i com s'està gestionant la immigració, es poden ressaltar altres trets també rellevants per a les qüestions de ciutadania i immigració:

7) **Ritme accelerat** de la immigració estrangera a Espanya, tal com es pot veure al gràfic següent:

GRÀFIC 10
 EVOLUCIÓ DE LA IMMIGRACIÓ A ESPANYA: 1981-2007
 (NOMBRE DE RESIDENTS ESTRANGERS)

ANY	RESIDENTS ESTRANGERS	PERCENTATGE SOBRE EL TOTAL
2007	3.236.743	7,51
2001	1.109.060	2,87
2000	895.720	2,27
1999	801.320	2,04
1995	499.773	1,27
1991	360.655	0,93
1981	198.042	0,53

Fonts: Anuari de les Migracions (Ministeri de l'Interior, Direcció General d'Estrangeria). 2002. ONU, Informe de Population Division, 2006 (www.un.org).

8) **Considerable concentració espacial** de la població d'origen estranger tant en unes comunitats autònomes o unes altres, en unes ciutats i unes comarques o unes altres, i dins les ciutats en uns districtes urbans i uns barris o uns altres.

GRÀFIC 11
DISTRIBUCIÓ (EN %) DELS EMPADRONATS ESTRANGERS
PER COMUNITATS AUTÒNOMES

CATALUNYA	22,0
MADRID (COMUNITAT DE)	19,3
COMUNITAT VALENCIANA	16,1
ANDALUSIA	11,8
CANÀRIES	5,6
MÚRCIA (REGIÓ DE)	4,6
BALEARS	4,0
CASTELLA I LLEÓ	3,2
CASTELLA-LA MANXA	2,6
ARAGÓ	2,5
PAÍS BASC	2,1
GALÍCIA	1,8
NAVARRA (COMUNITAT FORAL DE)	1,3
LA RIOJA	0,8
EXTREMADURA	0,7
ASTÚRIES (PRINCIPAT D')	0,7
CANTÀBRIA	0,6
CEUTA I MELILLA	0,2
TOTAL-ESPANYA	4.144.166

Font: INE, Padró Continu. 2007.

No és aquest un tret peculiar del cas espanyol, sinó pràcticament una llei recurrent a les migracions. En qualsevol cas, la seva notabilitat per a la nostra temàtica és clau. En primer lloc, perquè afecta la percepció i la vivència per part de la població autòctona. En segon lloc, perquè la concentració espacial suposa concentració educativa, sanitària, en serveis socials, etc., amb l'impacte que aquest fet té en l'atenció pública, el treball dels professionals i de nou la percepció del fenomen. En tercer lloc, perquè la intensa concentració està a la base de la formació de barris la problemàtica social dels quals -persistent o nova- va unida als processos de diversificació sociocultural.

GRÀFIC 12
PAUTA DE CONCENTRACIÓ ESPACIAL DE LA IMMIGRACIÓ: EL CAS DE MADRID

DISTRICTE	% ESTRANGERS SOBRE TOTAL DE POBLACIÓ EMPADRONADA
CENTRE	26,75%
USERA	23,58%
VILLAVERDE	23,18%
CARABANCHEL	23,12%
TETUÁN	21,49%
PUENTE DE VALLECAS	19,15%
LATINA	18,86%
CIUDAD LINEAL	17,66%
VILLA DE VALLECAS	16,84%
VICÁLVARO	16,04%
ARGANZUELA	16,01%
CHAMBERÍ	14,24%
SAN BLAS	14,00%
SALAMANCA	13,67%
MONCLOA-ARAVACA	12,61%
BARAJAS	12,36%
HORTALEZA	11,97%
CHAMARTÍN	11,76%
MORATALAZ	10,85%
FUENCARRAL-EL PARDO	10,22%
RETIRO	9,67%

Font: Informació Bàsica de la població estrangera empadronada als 21 districtes de Madrid (01.01.2008). Observatori de les Migracions i de la Convivència Intercultural de la ciutat de Madrid.

9) Necessitat de la immigració per part de l'economia espanyola i convenciment creixent a la classe política, les organitzacions del tercer sector i l'opinió pública que la immigració i els immigrants **contribueixen de manera notable al desenvolupament** actual espanyol.

10) Necessitat de compaginar la centralització dels fluxos migratoris amb la descentralització de polítiques d'integració.

GRÀFIC 13
MAGNITUDS D'IMPACTE DE LA IMMIGRACIÓ A ESPANYA

VARIABLE	QUANTIFICACIÓ
Augment de població	11,1% de la població total d'Espanya espanyola (*1). 93% del creixement anual de població (*2).
Rejuveniment de la Piràmide Demogràfica	Nadius: - 0,1 punts percentuals de creixement demogràfic negatiu. Immigrants: + 0,4 punts percentuals de creixement demogràfic positiu (*3). 83% dels immigrants en el tram d'edat activa (*3). 2% d'immigrants amb més de 65 anys, enfront del 16% dels nadius (a la Comunitat de Madrid) (*4).
Contribució a l'increment del PIB	La immigració suposa el 50% del creixement del PIB (*3). Remeses d'immigrants: 0,70 del PIB (*5).
Incidència en la creació d'ocupació	Reducció de la taxa d'atur estructural en dos punts percentuals a l'última dècada (*3). 12,1% del total de la força de treball (*3). Taxa d'activitat dels immigrants: 10 punts superior a la dels nadius (*3). Taxa d'ocupació: 6 punts superior (*3).
Contribució a la Seguretat Social	8.000 milions d'euros (meitat del total de superàvit de la Seguretat Social) (*3).
Efecte sobre la distribució de l'ocupació segons gènere	30% de l'augment d'ocupació per a dones (*3).
Escolarització	6,94% del total d'alumnes curs 2005-06 (*6).
Incidència en la Sanitat	4,6% de la despesa pública en Sanitat (*3).
Incidència en el Mercat de l'Habitatge	2005: compra del 25 % d'habitatges venuts (*3).

Fonts: *1) "International Migration 2006". ONU. www.unpopulation.org *2) Fundació BBVA. * 3) "Immigració i economia espanyola: 1996-2006". Oficina Econòmica del President. 15 de novembre de 2006. *4) "Impacte macroeconòmic de la immigració a la Comunitat de Madrid". Conselleria d'Economia i Immigració. Comunitat de Madrid. *5) Banc d'Espanya. Balança de Pagaments. www.bde.es. *6) Butlletí Estadístic d'Estrangeria i Immigració. 2006.

Aquestes característiques es tindran en compte en el pròxim capítol, on s'indaguen punts positius i negatius del cas espanyol davant el binomi ciutadania/immigració.

4.- A la cruïlla

Ens preguntàvem al principi d'aquest capítol com afecta la qüestió migratòria a la qüestió ciutadana. La resposta és que l'afecta directament, en el seu fons i en el seu nucli, ja que segons com s'abordi la integració social i la convivència intercultural, segons quin desenvolupament es dugui a terme, pot significar un gran progrés o un gran retrocés pel que fa a la ciutadania "realment existent". Com a colofó d'aquest punt, plantejem la disjuntiva següent.

Si s'avança en la incorporació dels migradors com a nous ciutadans i si s'aprofita el repte migratori per enriquir la ciutadania actual, aleshores: a) la integració social serà possible i no serà integració en el discurs, sinó assimilació en la pràctica, b) es previndrà l'emergència de les conflictivitats desregulades amb els consegüents esclats i les consegüents escalades de violència (amb més o menys semblança amb les revoltes als suburbis de les ciutats franceses), i c) la convivència intercultural es podrà gestar com un espai més enllà de la mera coexistència.

Si per contra no s'avança en aquesta línia sinó en la de *no ciutadania*, o en la de *ciutadania limitada* (per exemple, sí a un cert grau de ciutadania local, social i cívica, però no a un estatut ciutadà juridicopolític), aleshores anirem a escenaris de falta d'integració i a la conformació de generacions, barris i espais de marginació.

Sense cap dubte, la qüestió abordada és extremadament complexa i hi caben força més línies de futur que les esbossades. Si les hem reduït a aquestes dues grans línies -d'inclusió i d'exclusió- és per facilitar la reflexió de partida i per ubicar el lector i nosaltres mateixos davant la responsabilitat que tots els actors institucionals i socials tenen.

Cap a un diagnòstic compartit: reptes i oportunitats en la connexió ciutadania/ immigració

Cap a un diagnòstic compartit: reptes i oportunitats en la connexió ciutadania/immigració

Juntament amb l'enunciació d'un marc conceptual sobre ciutadania i immigració i la seva concreció en la realitat de la qüestió migratòria a Espanya, un segon objectiu d'aquest Document per al Debat és aportar un diagnòstic que pugui ser comentat i completat per aquelles persones que estiguin interessades i involucrades en aquests temes. A continuació se sintetitzen les conclusions del Grup de Treball sobre l'especificitat d'Espanya pel que fa al binomi **ciutadania/immigració**. El Grup de Treball va realitzar un exercici sobre el particular seguint la metodologia DAFO, és a dir, la consideració de quines debilitats, amenaces, fortaleces i oportunitats es poden assenyalar a Espanya respecte al progrés en la incorporació dels migradors com a ciutadans. És important recalcar que no es tracte d'una anàlisi DAFO general sobre la immigració, sinó referida a ciutadania.

A més dels coneixements i les experiències de cadascú, s'han tingut en compte consultes bibliogràfiques i documentals. Les fortaleces i les debilitats se situen com a contrast positiu/negatiu en el moment present (la reflexió va tenir lloc el 2007), mentre que les oportunitats i les amenaces s'ubiquen com a polarització positiu/negatiu respecte al futur a curt o a mitjà termini (en un horitzó de 5 a 10 anys). Agrupem les conclusions després de cadascun dels quatre interrogants que aquesta metodologia de reflexió grupal comporta:

1.- Quins punts forts o quins aspectes positius es poden assenyalar a Espanya de cara a l'extensió i l'aprofundiment de la ciutadania a partir del fet migratori?

Comencem considerant aquelles realitats que permeten o possibiliten el progrés cap a una nova ciutadania, és a dir, cap a la incorporació dels migradors com a nous ciutadans i cap a

l'enriquiment plural del concepte i la pràctica de la ciutadania política i social. Hi ha forteses que tenen a veure amb l'opinió pública majoritària respecte a la igualtat de drets, el posicionament de les forces polítiques en relació amb el vot dels estrangers a les eleccions locals, l'assumpció del principi de ciutadania a les polítiques públiques i determinades pràctiques socials i institucionals en pro de la integració i la cohesió social.

GRÀFIC 14
FORTALESES
(PER AVANÇAR EN LA CONNEXIÓ CIUTADANIA/MIGRACIÓ)

1	OPINIÓ MAJORITÀRIA FAVORABLE A LA IGUALTAT DE DRETS I DEURES
2	POSICIÓ MAJORITÀRIA A FAVOR DEL DRET AL VOT DELS IMMIGRANTS EN ELECCIONS LOCALS
3	PLANTEJAMENT <i>CIUTADANISTA</i> EN ALGUNES POLÍTIQUES I ALGUNS PLANS D'IMMIGRACIÓ
4	AMPLI TERCER SECTOR SÓLIDARI, AMB EXPERIÈNCIA I BONES PRÀCTIQUES

Primer enunciem aquestes forteses, després assenyalarem breument de què depèn que aquests punts forts es consolidin i es desenvolupin (de manera sumària, ja que el seu tractament en profunditat desborda els objectius d'aquest document) i ens centrarem en què es pot fer des de l'Educació.

Un primer factor positiu de què es disposa és el **considerable suport polític i social a la idea que els immigrants han de tenir igualtat de drets i deures** i, concretament, que han de gaudir de drets polítics. A l'eix d'integració social de les polítiques europees i espanyoles se subratlla constantment aquesta igualtat. La igualtat de drets i deures, així com la igualtat de tracte, és un principi formulat a plans de l'administració central, de les comunitats autònomes i dels municipis. Aquest horitzó d'igualtat de drets -bàsic en ciutadania- apareix també a l'opinió

pública reflectida a diferents enquestes. A l'hora de posar en valor aquest element positiu no s'ha de perdre de vista l'existència d'un sector de la societat espanyola que té actituds adverses cap a la immigració i que no és partidari de l'exercici de determinats drets per part dels migradors.

Un segon punt fort, corol·lari de l'anterior, remet a un tema tan crucial per a la integració com són els drets de sufragi i, més particularment, el dret al vot. Tots els partits polítics d'arc parlamentari han fet declaracions, i a vegades ho han sostingut per escrit, on mostraven **la seva posició a favor del dret al vot dels immigrants** o els residents estrangers extracomunitaris a les eleccions locals, si bé amb algunes reticències o condicions en alguns espais polítics. Aquest punt s'ha inclòs a diversos programes electorals de partit. També sembla existir un suport social majoritari a aquesta pretensió, si bé amb sectors en contra.

En el cas de la ciutat de Madrid, per exemple, l'enquesta esmentada de l'OMCI va preguntar sobre el dret dels estrangers a participar en eleccions municipals. La mostra era representativa per al total de la població i per a dues submostres de veïns de nacionalitat espanyola i estrangera. Entre els veïns de la ciutat de Madrid de nacionalitat espanyola, un 68% es va mostrar partidari de reconèixer als immigrants el dret de vot a les eleccions locals: un 29% afirmava que sí i per a tots els residents regulars; un 11% que sí, però després de tres anys de residència regular; un 28% que sí, però després de cinc anys; i un 31% es va mostrar contrari al gaudi d'aquest dret. Cal destacar tant el fet de dos terços a favor com el d'un terç en contra. El perfil dels més refractaris es correspon amb els trets següents: majors de 65 anys, veïns antics, estatus socioeconòmic baix i propietaris d'habitatge.

S'han debatut dues línies per assolir aquesta incorporació dels residents estrangers amb una determinada antiguitat: els convenis internacionals de reciprocitat en matèria de sufragi electoral amb els països d'origen i la modificació de l'article 13.2 de la Constitució. Ha crescut en els últims anys el nombre de veus que demanen que s'aprofiti la reforma constitucional pendent - per a diversos aspectes que es van consensuant- per incloure en aquest *paquet* el dret al vot dels residents estrangers no comunitaris.

De tal manera que es disposa d'un estat d'opinió social, de voluntat política i de viabilitat jurídica, per donar el pas que permeti a aquest nou subjecte de la vida ciutadana poder escollir i ser escollit. Una vegada succeeixi això és previsible que augmenti considerablement el nombre

de candidats/ates d'origen estranger a les llistes electorals, una certa major afiliació a partits polítics de persones procedents de la migració, la incorporació de temàtiques relacionades amb la qüestió migratòria a les ofertes públiques i, sobretot, la participació dels migradors en els debats, les propostes i les accions de la seva localitat. Tot això pot beneficiar la integració social i per descomptat el progrés en la ciutadania, tant en termes de ciutadania política com de ciutadania social i local.

Tanmateix, tampoc aquest punt ha de ser idealitzat per motius ben diversos, entre els quals en destaquem tres: a) el vot no és la panacea dels problemes vinculats a la qüestió migradora (jurídics, laborals, educatius, generacionals, familiars, de gènere, veïnals, actitudinals, identitaris i convivencials); b) els assumptes de la immigració entraran encara més en campanya electoral, de manera que es podrà incrementar la temptació de manipulació electoral-partidista de les qüestions de la migració; c) els electors d'origen estranger rebran ofertes de tipus xenòfob i d'estrangeria, i es podrà donar un suport substancial a aquestes posicions precisament per part d'electors i de votants d'origen estranger -encara que sembli paradoxal-, ja que així ha succeït en altres escenaris, com ara a França amb l'extrema dreta agrupada al partit de Le Pen. Malgrat això, la conquesta del vot per als migradors a les eleccions locals i el fet que es postuli la seva necessitat és un factor positiu.

Un tercer element positiu de què es disposa té a veure amb les polítiques públiques, i és que ja existeix un èmfasi, i creixent, d'allò que podem denominar **plantejament ciutadanista a determinades polítiques i plans d'immigració**. Si a la dècada dels noranta i fins ben recentment l'èmfasi en les polítiques socials d'immigració era planificar accions cap als migradors i amb un component exclusivament assistencial, d'acolliment i d'integració, des de fa uns anys aquestes accions tendeixen gradualment a enquadrar-se en plans més amplis dirigits a tota la població i amb un enfocament ciutadà.

Certament queda molt per fer, ja que:

- a) Aquest plantejament és encara inexistent a força polítiques autonòmiques i locals.
- b) Una bona part encara està més en el pla del discurs que en la pràctica.
- c) Els vaivens polítics i de les conjuntures socials poden engegar en orri els progressos assenyalats.

Ara bé, un conjunt de realitats mostren aquest signe positiu. Vegem-ne alguns exemples. El pla elaborat per la Secretaria d'Estat d'Immigració i Emigració del Ministeri de Treball i Afers Socials i

aprovat en Consell de Ministres el febrer de 2007 es denomina precisament Pla de Ciutadania i Integració. En aquest pla, la ciutadania és una noció clau i es desenvolupa en els diferents apartats. La Diputació de Barcelona té un departament de Ciutadania i Diversitat que porta anys treballant amb els municipis en aquesta línia. En el Pla Madrid de Convivència Social i Intercultural s'afirma la ciutadania local madrilenya com a nexa d'unió de tots els veïns, etc.

Un quart punt fort del cas espanyol en aquesta matèria de ciutadania/immigració és l'**existència d'un tercer sector solidari** i ampli amb experiència i bones pràctiques sobre el tema. Aquest conjunt d'organitzacions de la societat civil -una bona part de les quals es ve comprometent fa anys amb l'atenció, l'acolliment, la integració, el suport de tot tipus a immigrants i refugiats, la lluita contra la discriminació i el racisme- és un reflex d'un considerable grau de solidaritat a la societat espanyola. Es disposa d'un capital humà amb una experiència i una formació considerables, sense que això ens faci oblidar la necessitat permanent de millora.

Hi ha una disposició clara al treball per la integració i la interculturalitat en amplis sectors de la societat civil organitzada. A l'efecte de la qüestió aquí abordada hi ha una aposta majoritària al tercer sector per trobar una sortida democràtica/ciudadana al fet migratori. Tenim, d'una banda, programes de l'Administració el disseny, les activitats i els resultats dels quals tenen un component de progrés en nova ciutadania. Tenim, d'altra banda, un bon nombre d'organitzacions socials que han incorporat aquesta matèria de ciutadania a la seva acció integradora relacionada amb la immigració.

2.- Quins punts febles o aspectes negatius es donen avui en dia per a l'avenç en ciutadania en una societat d'immigració?

Considerem ara aquelles realitats actualment presents que impedeixen o dificulten el progrés cap a una nova ciutadania, és a dir, cap a la incorporació dels migradors com a nous ciutadans i de cara a la configuració plural i incloent del discurs i la pràctica de la ciutadania política i social. Tal com veurem, hi ha debilitats que tenen a veure amb la inserció laboral dels migradors, l'increment de les actituds adverses a les enquestes d'opinió, la presència de sectors refractaris a les mateixes forces polítiques, l'enfocament predominantment negatiu als mitjans de comunicació i la concepció dominant i estàtica dels nous subjectes socials com a migradors per sobre de tota altra consideració.

GRÀFIC 15
DEBILITATS
 (PER AVANÇAR EN LA CONNEXIÓ CIUTADANIA/MIGRACIÓ)

1	FUNCIONALITAT ECONOMICOLABORAL DE L'EXCLUSIÓ SOCIAL I RACIAL
2	DEBILITATS DE L'ESTAT DEL BENESTAR
3	INCREMENT D'ACTITUDS ADVERSES CAP A LA IMMIGRACIÓ EN L'OPINIÓ PÚBLICA
4	DISCURSOS I DECLARACIONS ADVERSOS O AMBIVALENTS A L'ESPAI MEDIÀTIC I POLÍTIC
5	DEBILITATS DE LA SOCIETAT CIVIL ORGANITZADA
6	CONCEPCIÓ PREDOMINANT DEL MIGRADOR COM A TAL, DEIXANT EN SEGON TERME D'ALTRES ROLS

Com a l'epígraf anterior, enunciarem aquestes debilitats, indicarem breument què caldria per superar-les i ens centrarem en què es pot fer des de l'Educació.

El primer punt dèbil és la **funcionalitat economicolaboral de l'exclusió social i racial** en la mesura que col·loca un nombrós sector dels immigrants en una situació de precarietat jurídica i laboral que contradiu tot intent de la seva integració com a ciutadans. Dit d'una altra manera, mentre part de la política social d'integració i interculturalitat camina en un sentit, els processos economicolaborals de la inserció de mà d'obra migradora al mercat de treball camina en un altre sentit (dures i precàries condicions de treball, no contractació, altres abusos, etc.). En estar aquest ampli sector de migradors en unes condicions molt dolentes es fa difícil, si no impossible, tant l'exercici dels seus drets com la participació normalitzada i quotidiana a la vida local, social i pública, fet que suposa la seva exclusió del procés de ciutadania.

Un segon factor que juga en contra és la **debilitat del nostre Estat del benestar**, que amb prou feines s'anava conformant (xarxes de serveis públics socials, etc.) quan ha sorgit la immigració,

i un ritme intens dels processos d'arribada, establiment, reagrupació i concentració. La inversió pública en dispositius, professionals, ajuts i mitjans de tot tipus no està anant en concordança amb el creixement de les necessitats i les demandes, i en conseqüència s'han alimentat percepcions adverses de la immigració, com a causant de l'escassetat o la saturació, i dels nous residents com a acaparadors dels ajuts. Si els processos migratoris solen anar acompanyats d'elements de por (a perdre la feina, a ser desplaçats, a competir per les prestacions) per part de sectors de la població receptora, la debilitat de l'Estat del benestar i la seva no adequació no fan sinó contribuir-hi més.

Un tercer element negatiu ve donat per l'increment de les actituds adverses cap a la immigració a una part de l'opinió pública. Si, d'una banda, s'ha avançat en la informació a la ciutadania sobre els impactes demogràfics, laborals, econòmics, fiscals i culturals clarament positius de la immigració, i s'ha estès una consciència que la immigració no és tant un problema sinó una oportunitat, la realitat és que les enquestes periòdiques com les del Centre d'Investigacions Sociològiques venen mostrant el creixement del sector hostil i sobretot de l'ambivalent. Un component d'aquesta actitud recelosa o hostil pot ser -i tornem a la qüestió de la por- el temor i la preocupació existent a determinades capes i a determinats llocs a perdre o veure trastornada la seva identitat, la seva llengua o el seu espai públic, elements que tant han costat.

Un quart aspecte negatiu el constitueixen les actituds, els discursos i les declaracions adversos o ambivalents a l'espai mediàtic i polític, amb la utilització partidista i electoralista de la qüestió migratòria. Diàriament, des de bona part dels mitjans de comunicació es trasllada a la ciutadania una imatge predominantment negativa de la immigració, i es ressalta de manera unilateral, esbiaixada i interessada la seva suposada connexió amb l'increment de la delinqüència, la inseguretat, la conflictivitat als barris, l'escassetat de recursos socials, etc. Recurrentment, salten a l'agenda pública aquestes o aquelles declaracions d'un polític o d'un alcalde culpant la immigració o els migradors d'això o d'allò. Tot plegat no fa sinó predisposar sectors de la ciutadania i allunya l'horitzó d'integració ciutadana dels migradors.

Un cinquè element negatiu té a veure amb les debilitats de la societat civil organitzada en aquest sentit. A més de les mancances de la cultura cívica i de la participació a Espanya (amb diferències de grau segons llocs i àmbits) i la inexperiència de convivència normalitzada amb altres religions i cultures, tot això previ a la immigració, no s'han de passar per alt trets que debiliten qualsevol progrés en ciutadania com són la debilitat de l'entramat de xarxes socials, l'atomització associativa, la falta d'habilitats per al treball en xarxa, la supeditació a les polítiques

públiques i les seves convocatòries, i l'abandonament de posicions de reivindicació per tal de tenir accés a les subvencions públiques.

Dos trets negatius al món de les organitzacions d'especial relleu pel que fa a la promoció de la perspectiva *ciutadana* en immigració són, d'una banda, treballar predominantment des de la satisfacció de necessitats sense concebre-ho des de, i ubicar-lo a, l'exercici dels drets i, d'altra banda, la falta de formació rigorosa en matèria de drets, antidiscriminació, valors culturals *versus* drets humans, etc.

Una sisena debilitat de cara al progrés en el binomi ciutadania/immigració és la concepció predominant del migrador com a tal, és a dir, l'èmfasi institucional i quotidià en els rols d'estranger, forà, immigrant, etc. per sobre dels de veí, contribuent, pacient, mare o pare d'alumne, empadronat i, en definitiva, ciutadà. En un estudi recent sobre el barri de Lavapiés i la immigració s'ha denominat aquesta posició l'hegemonia de les categories etnoculturals (Giménez, 2007).

3.- Quines amenaces es presenten de cara al futur a curt, mitjà i llarg termini pel que fa a la connexió ciutadania/immigració?

Analitzades les fortaleeses i les debilitats del present, passem a estudiar les amenaces i les oportunitats de futur. Pel que fa a les amenaces, es tracta d'aquells riscos previsibles en vista de les tendències que es venen donant en els últims anys i dels escenaris observables a països amb una trajectòria més llarga en immigració. Tal com veurem, hi ha amenaces que tenen a veure amb la deterioració de la convivència en determinats àmbits de la vida social, la possible consolidació i expansió del sector xenòfob de la societat, l'extensió de forces polítiques xenòfobes i la proliferació de conflictes socials amb elements racials i de rebuig a l'immigrant estranger.

GRÀFIC 16
RISCOS I AMENACES DE FUTUR
(SOBRE LA CONNEXIÓ CIUTADANIA/MIGRACIÓ)

1	REPERCUSSIONS NEGATIVES DEL CANVI DE CICLE ECONÒMIC
2	EXPANSIÓ DEL SECTOR XENÒFOB A LA POBLACIÓ AUTÒCTONA
3	AVANÇ DE FORCES POLÍTIQUES XENÒFOBES
4	PAS DE LA COEXISTÈNCIA PREDOMINANT A L'HOSTILITAT
6	DESREGULACIÓ I VIOLÈNCIA EN ELS CONFLICTES VINCULATS AL CONTEXT MIGRATORI

Com als apartats anteriors, definirem aquestes amenaces, determinarem en termes generals quins factors podrien efectivament situar-les en un lloc central de l'agenda política i pública i, finalment, ens aproximarem a allò que es pot fer des de l'Educació per conjurar aquests riscos o, en cas de plantejar-se, estar tan ben preparats com sigui possible per al seu afrontament responsable per part de la societat civil i del funcionament de les institucions.

Una primera amenaça pot venir donada pel **canvi de cicle econòmic**, unit a la fragilitat de l'economia i d'alguns dels sectors que la sustenten, com ara la construcció i el turisme. Una recessió podria suposar, entre d'altres coses, un augment de l'atur, una disminució dels ajuts socials i una major debilitat de l'Estat del benestar, i un augment de la competència pels recursos públics i socials, amb les implicacions que això té en: a) el creixement de l'aversió i l'hostilitat cap a l'immigrant i l'estranger, i b) l'empitjorament de les relacions entre autòctons i immigrants.

Un segon risc és el de la **consolidació i l'expansió del sector xenòfob a la població autòctona**, fet que pot succeir amb independència que es doni o no una aguda recessió econòmica (si bé en aquest cas les coses s'agreujarien, tal com acabem d'indicar). Aquest risc pot aparèixer amb força si no s'inverteix en serveis públics, si les polítiques públiques s'associen a avantatges i, fins i tot, privilegis per als immigrants, si se segueix associant l'Islam amb el terrorisme, si s'utilitza des

d'interessos partidistes el fet migratori, davant apogeu d'escenaris internacionals de guerra i terrorisme, i si no es duu a terme una educació cívica sòlida i eficaç.

Un tercer perill, estretament relacionat amb l'anterior com a efecte i com a causa, és la **consolidació, la proliferació i l'avanç de les forces polítiques xenòfobes**. Fins ara, han emergit a Espanya formacions polítiques o plataformes que han obtingut resultats electorals a diferents municipis, així com altres nuclis i organitzacions amb continguts xenòfobs que no han competit de moment a conteses electorals. Hi ha en actiu desenes de grups d'extrema dreta i filonazis coneguts i seguits per la Policia. Organitzacions com Amnistia Internacional, SOS Racisme i Moviment contra la Intolerància, entre d'altres, han assenyalat reiteradament que aquest conglomerat d'organitzacions està cada vegada més actiu i esperant el moment per poder aparèixer amb més força i contundència.

Una quarta amenaça és, en part com a conseqüència de processos esmenats, el **pas gradual de la coexistència predominant a l'hostilitat**. Hi ha la possibilitat que, per motius com els enunciat, la valuosa coexistència -i de vegades encara més valuosa convivència- existent avui en dia a barris, col·legis, espais públics, llocs de treball, pobles, etc. vagi decaient en situacions de recel, separació, evitació i no comunicació, amb la qual cosa s'estarien conformant àmbits i llocs d'enorme potencialitat per a l'escalada del conflicte desregulat.

Un cinquè escenari negatiu que es pot presentar a curt o mitjà termini és la **desregulació i la violència en el conflicte social vinculat al context migratori**, ja sigui amb conflictes als barris, conflictes juvenils lligats a bandes o no, o tensions entre col·lectius nacionals i entre comunitats etnoculturals.

4.- Quines oportunitats ofereix, i a qui, la qüestió migratòria per al desenvolupament de la ciutadania a Espanya?

Ens queda un últim apartat a la nostra proposta reflexiva cap a un diagnòstic compartit: les oportunitats que se li presenten a la societat espanyola en el complex procés de desenvolupament d'una ciutadania plural i incloent en general i, en particular, d'incorporació com a nous ciutadans dels residents estrangers i els seus descendents. A continuació, s'identifiquen oportunitats que tenen a veure amb la generació d'una nova consciència social, el possible enriquiment de la noció i de la pràctica de la ciutadania, l'aprofitament del bagatge participatiu i comunitari de

les poblacions immigrades i els eventuais efectes beneficiosos per a les administracions central, autonòmica i municipal. Després d'això, assenyalarem sumàriament de què depèn que aquestes oportunitats s'aprofitin de manera intel·ligent i eficaç i, finalment, ens referirem a les aportacions que des de l'educació poden i han de fer-se en aquesta tasca i perspectiva d'aprofitament d'oportunitats.

GRÀFIC 17
OPORTUNITATS
(QUE PRESENTA LA IMMIGRACIÓ PER AL PROGRÉS EN CIUTADANIA)

1	ESTÍMUL PER A UNA NOVA REFLEXIÓ I CONSCIÈNCIA SOCIAL SOBRE CIVISME I CIUTADANIA
2	ENRIQUIMENT DE LA CIUTADANIA POLÍTICA I CÍVICA I, PER TANT, DE LA DEMOCRÀCIA
3	APORTACIÓ EN ASPECTES SUBSTANCIALS DE LA NOSTRA VIDA SOCIAL (Europa dels ciutadans; Espanya intercultural; educació per a la ciutadania; enfocament intercultural en polítiques públiques; evitació de conflicte social i marginació)

Una primera oportunitat que se'ns presenta és aprofitar el repte migratori i la seva connexió amb la ciutadania com a **esperó per a una nova reflexió i consciència social**. Com d'altres fets i processos socials complexos, la qüestió migratòria té la virtut de ser una situació límit, una situació que toca i afecta el cor i el nucli de la societat de recepció. S'ha indicat a diferents fòrums, per exemple, que les migracions i la necessitat d'atendre aquests nous veïns (i contribuents) posen al descobert els pros i els contres de l'Estat del benestar a Espanya. De la mateixa manera, és evident que la presència de gent amb altres identitats i bagatges culturals obliga totes les societats de recepció a una reflexió sobre com gestionar de manera positiva la seva nova diversificació sociocultural, deliberació obligada si volen ser no només societats de recepció, sinó realment comunitats d'acolliment i d'integració.

El propi grup de reflexió del Consell Assessor de la Fundació Esplai, el treball del qual ha conduït a aquest Document de Debat, és un indicador d'aquesta necessària i estimulante indagació, i hi ha sens dubte moltes altres experiències de reflexió i acció com aquesta viscuda per nosaltres. Els àmbits educatius -familiar, escolar, comunitari, mediàtic- són, també, fòrums privilegiats i especialment idonis per a aquesta tasca de reflexió sobre les consolidacions i les noves tonalitats que han d'adquirir la concepció i la pràctica ciutadana en una societat d'immigració com l'espanyola.

Com a segona oportunitat, el fet migratori i tota la seva complexitat des del punt de vista de la ciutadania ofereixen també l'ocasió per a **un enriquiment de la ciutadania política i cívica i, per tant, de la democràcia**. Aquí ja no estem en el camp de la reflexió i la conscienciació, sinó directament tocant la qualitat del sistema democràtic i l'estat de dret. Si s'aprofita bé l'oportunitat que el desafiament migratori comporta, la ciutadania quedarà no només ampliada sinó validada i beneficiada. Validada, ja que haurà estat la dimensió comuna jurídica, política i social, sobre la qual s'haurà produït una integració real, una nova cohesió i una convivència intercultural. Beneficiada en la seva configuració plural pel que fa a sentiments, expressions, identitats, pertinences, formes de participació, etc., tal com correspon a una societat plural com l'espanyola. Un element que apareix a l'horitzó, al seu torn derivació i concreció del que s'ha dit anteriorment, és aprofitar el bagatge de participació comunitària de determinats col·lectius migradors.

Una tercera oportunitat –o, millor, un conjunt d'oportunitats– que ens ofereix la situació i el procés d'immigració, sempre que s'abordi des de la perspectiva i el compromís de la nova ciutadania, és **fer una sèrie d'aportacions a aspectes diversos i substancials de la nostra vida social**, entre els quals en destaquem els següents: a) a la construcció de l'Europa dels ciutadans, b) a la configuració de l'Espanya intercultural, amb l'efecte de retroalimentació amb la qüestió autonòmica, c) a l'educació per a la ciutadania, d) a l'impuls de l'enfocament intercultural a les polítiques públiques, fet que podria beneficiar el conjunt de la població, e) a l'estalvi de costos en evitar-se conflicte social i marginació.

Cap a una acció educativa mancomunada: responsabilitats i propostes

Cap a una acció educativa mancomunada: responsabilitats i propostes

En aquest tercer capítol abordem sumàriament -esperant que nosaltres i d'altres seguim enriquint aquest procés de reflexió- un aspecte que s'ha anat introduint de manera fragmentada al llarg de la reflexió: què es pot i s'ha de fer des de l'Educació. El nucli d'aquesta tercera part és la formulació de *propostes d'acció educativa* per a la promoció de la ciutadania en relació amb la immigració. Reiterem que en aquest Document -com en l'anterior- per Educació entenem una pedagogia àmplia i integral, formal i informal, sobre el conjunt de la població, i des dels diferents àmbits i, per tant, no només des de l'escola i la universitat sinó també des de la família, el barri i el medi obert, les universitats populars, el temps lliure, les esferes de comunicació social, el discurs polític, etc.

Com a preàmbul, pot ser d'utilitat explicitar perquè és tan necessari i decisiu el treball educatiu en relació amb ciutadania i immigració. Diverses raons ho avalen. La raó de fons és que la rellevància d'una tasca educativa, de qualitat i sostinguda, és determinant des del moment que tots els sectors implicats en el progrés ciutadà en relació amb la immigració -els denominats autòctons-, els sectors d'origen estranger i les administracions -tots ells subjectes heterogenis i canviants- **han d'adaptar-se a la nova situació i el nou context** i, en aquest esforç d'adaptació i canvi, és clau dotar-se de concepcions, habilitats i valors, aspectes que l'educació ha de proveir. No només l'educació, però sobretot l'educació.

Els sis interrogants que el Grup de Treball s'ha plantejat en aquest sentit són els següents:

- 1) Des de quins principis cal desenvolupar aquesta acció educativa en matèria de ciutadania i immigració.
- 2) Quins són els seus subjectes.
- 3) Quins són els seus continguts.
- 4) Quins agents poden treballar en aquesta perspectiva, i en quins espais.
- 5) Mitjançant quines modalitats d'educació.
- 6) Amb quines metodologies pedagògiques.

A cadascuna d'aquestes qüestions es dediquen els apartats que segueixen, de nou amb l'esperança que siguin útils per a la seva consideració, la seva aplicació i el seu desenvolupament per a aquelles persones que discuteixin aquest Document per al Debat:

1.- Fonamentació del procés educatiu (educació des de quins principis)

Les tres premisses que poden servir de fils conductors al conjunt de l'àmplia i diversa tasca educativa per realitzar en aquest camp podrien ser: a) la necessitat de sentits de pertinença **comuna i compartida** a la vegada que de respecte a **les pertinences múltiples**, i el seu maneig positiu per part dels actors socials i institucionals; b) la convergència de la **identitat cívica** i la **identitat cultural** com a elements d'unió i cohesió, i c) l'horitzó de la **ciutadania supranacional, global i/o universal**.

Pertinença comuna i pertinences múltiples

Al Document per al Debat es van començar a abordar els aspectes relatius a les pertinences múltiples. A més de constatar que a tota societat complexa i més encara en temps de globalització els subjectes mantenen, adquireixen i negocien diverses identitats i pertinences, cal afegir que el procés migratori comporta l'aparició a l'escena social de subjectes amb identitats culturals, ètniques i religioses diferenciades.

Des de les ciències socials s'ha posat èmfasi en els *processos de negociació situacional de les identitats*, és a dir, com els subjectes s'atorguen entre si i a ells mateixos aquesta o aquella identificació, emfatitzant-se aquesta o aquella senya d'identitat, aquell signe diacrític, aquell element d'afirmació, aquell rol o aquella posició predominant, etc., tot això en un marc de desigualtats, conflictes i lluites pel poder, el prestigi i la influència.

Es tracta d'educar-nos, a) en la consciència dels subjectes sobre aquest particular, b) sobre la conveniència d'emfatitzar **els rols i les identitats que uneixen**, i c) sobre la necessitat de respectar el conjunt d'identitats i de pertinences, sempre que no vagin contra el marc universalista dels drets humans i del sistema democràtic constitucional i els seus valors bàsics.

Convergència de la identitat cívica i la identitat cultural

Inicialment, als primers esborranys d'aquest Document, aquesta segona premissa es va formular com "el lloc privilegiat de la identitat cívica com a element d'unió i cohesió social", ja que és un element que va guanyant força a mesura que les societats afronten com gestionar la diversificació sociocultural. La idea força en aquest camp ha estat diferenciar, relacionar i abraçar conjuntament la *identitat cultural* i la *identitat cívica*, en el sentit que la primera remet i serveix sobretot al mateix grup, la mateixa comunitat, el mateix poble o la mateixa nació, si escau, i ha de ser respectada activament pels altres, mentre que la segona, a més de consolidar el mateix grup, és clau per a la cohesió de la comunitat en el seu sentit més ampli.

Semblant-nos vàlida aquesta formulació inicial -que mantenim-, la discussió del Grup de Treball ens ha fet matisar aquesta afirmació i proposar que ambdues identitats tenen funcions de cohesió social i que el que és important és que el conjunt dels processos identitaris -cívics i culturals- coadjuvin a assolir la unitat en la diversitat.

La identitat cultural es nodreix i pren forma en la memòria comuna, la llengua pròpia, les institucions específiques, el dret consuetudinari i el conjunt de ritus, celebracions i símbols ètnics compartits. Per la seva banda, **la identitat cívica** es produeix sobre l'assumpció compartida de les regles del joc de la convivència, la constitució, l'imperi de la llei, el compliment de les normatives, els ritus socials, el respecte a les cultures, les llengües, les religions i les ideologies dels altres i el valor compartit i emfatitzat del civisme com a estil de comportament quotidià. Estem entenent la **identitat cívica o identitat ciutadana** com una identitat compartida per subjectes amb diferents identitats culturals: "la identitat cívica o la identitat ciutadana d'una persona supera la diversitat cultural i es construeix més enllà de les diferències dels grups culturals" (GREDI, 2006, 25).

Ciutadania supranacional, global o universal

Pel que fa a la tercera proposició que ubica els principis de l'acció educativa que proposem -la ciutadania supranacional global o universal com a horitzó necessari d'internacionalisme i nova governabilitat-, amb prou feines ha pogut ser treballada amb detall al Grup de Treball, i serà objecte d'una elaboració posterior.

Hi ha debats sobre la noció de *ciutadania universal* que encara hem d'analitzar i tractar després de prendre posició de com l'entendem i com la portem a l'acció educativa. Hi ha una creixent i fascinant literatura plural respecte a ciutadania mundial, ètica global, ètica comuna, etc. Alguns

plantejaments crítics indiquen la falta de concreció d'aquelles persones que la postulen de manera una mica alegre o superficial. D'altres veus criden l'atenció sobre el fet que tota noció de ciutadania -clàssica, il·lustrada, actual- semblés que engloba una determinada comunitat en la mesura que hi ha d'altres que no hi pertanyen. Com es compagina això amb la formulació universal?

Tanmateix, i pendents d'aquest treball que cal realitzar, aquí apostem per emfatitzar la necessitat d'aquest horitzó de referència ja que, en els termes de ciutadania, indica que totes les persones comparteixen un conjunt de drets i de responsabilitats en la mesura que pertanyen a una comunitat planetària, a la Humanitat en definitiva, la qual cosa exigeix el desenvolupament d'un govern o d'una governança a nivell mundial. I això ens sembla d'extraordinària importància, i amb implicacions educatives indubtables.

2.- Els subjectes del procés educatiu (educació de quines persones)

L'esforç educatiu en matèria de ciutadania i immigració va orientat al conjunt dels actors socials i institucionals. Concretament, orientat tant a les administracions i els funcionaris públics com a la població autòctona i a les persones d'origen estranger. A l'apartat anterior indicàvem que hi havia altres raons de perquè es tan necessària aquesta tasca educativa. Aquests motius de l'absoluta necessitat de treballar, i bé, des de l'educació la connexió ciutadania/immigració, queden clars quan analitzem perquè cadascun dels tres grans grups de destinataris és subjecte del procés educatiu que es vol impulsar:

a) Perquè el **ciutadà autòcton**, amb la seva actitud i el seu comportament, té la clau de la integració social i la convivència intercultural: sense cap dubte els tres sectors esmentats -autòctons, persones d'origen estranger i administracions- són corresponsables, però el paper decisiu de la integració i la cohesió descansa en la població autòctona, i això fa que l'educació cívica sigui essencial en el procés de convivència intercultural.

b) Perquè els **immigrants** han d'inscriure el seu procés d'establiment i incorporació en el marc de la ciutadania democràtica que defineix la societat receptora; un aspecte clau és evitar, mitjançant l'acció mancomunada de tots, els processos de discriminació i d'exclusió dels fills dels immigrants, aspectes en els quals l'educació és de nou protagonista.

c) Perquè, pel que fa a les **administracions** -central, autonòmiques i locals- i al conjunt dels funcionaris i els servidors públics, es necessita una tasca d'adequació institucional, normativa i professional al nou context de multiculturalització, la qual cosa requereix un profund reciclatge i una profunda ampliació de capacitats on la tasca educativa està de nou al centre de l'escena.

3.- Els continguts del procés educatiu (educació en què)

Una tasca que es dedueix de l'apartat anterior i que queda pendent, però que el Grup de Treball vol deixar plantejada, és definir el que podria ser el bloc comú per a tots els ciutadans i el que serien qüestions específiques, a més, per als no migradors, per als migradors, per als joves, per als funcionaris, per als professionals que atenen en la diversitat.

Volem indicar alguna cosa més respecte als continguts generals del procés educatiu o l'educació en què. A l'hora de tractar els continguts d'una acció educadora, a diferents metodologies pedagògiques se solen distingir coneixements, habilitats, actituds i valors, classificació clàssica que podem substituir **per la més actual d'aprendre a conèixer, aprendre a fer, aprendre a ser i aprendre a conviure**. Nosaltres invertirem aquesta seqüència per ressaltar que considerarem primordial l'educació en valors i en les actituds, és a dir, que sent important cadascuna de les dimensions i les parts d'un tot, privilegiem aprendre a ser i a conviure. Així, de cara a avançar en l'aprofundiment d'una nova ciutadania, el valor central és del **respecte actiu o la tolerància ben entesa**. Si aquests són valors centrals a tota societat democràtica, la seva extensió a, i la seva pràctica per, la ciutadania resulten tot un prerequisit o *conditio sine qua non* en aquest camp.

En aquests moments s'estan donant a llum diferents propostes, força d'elles a l'abric de la implantació de l'assignatura d'educació per a la ciutadania i d'altres per organitzacions de treball intercultural. Es disposa d'un ric repertori que ha de ser analitzat i sintetitzat. Com a mostra, posarem l'exemple de la proposta elaborada pel Grup GREDI sobre "formació per a la convivència i el diàleg intercultural", preparada per a la fundació ATMAN. A l'apartat de "Valors per promoure des dels drets humans" treballen aquests set:

- 1) Respecte mutu i respecte dels drets humans.
- 2) Solidaritat com a trobada.
- 3) Justícia social.
- 4) Reconeixement de la necessària diversitat.

- 5) Igualtat/equitat de gènere.
- 6) Consciència del medi ambient.
- 7) Cap a una cultura de pau.

A l'apartat d'"Educació per a la ciutadania" proposen continguts en:

- 1) El desenvolupament de la identitat cívica.
- 2) La comunicació i la competència intercultural.
- 3) La participació activa.
- 4) El desenvolupament del judici crític (GREDI, 2006).

4.- Els agents i els espais del procés educatiu (educació per qui i on)

Per qui i en quins espais es pot abordar la tasca educativa de promoure i enriquir la ciutadania en relació amb la immigració? Suggerim sis "agents educatius" entesos com a instàncies o actors: les famílies, les escoles, les associacions i les entitats d'educació no formal (tercer sector), l'administració pública, els mitjans de comunicació i el sector economicolaboral.

Dins l'àmbit de **treball amb les famílies**, especialment als programes d'orientació i mediació familiar, s'han d'incorporar continguts i activitats relacionats amb tot allò que es ve exposant. En el cas de les famílies autòctones adquireix un relleu especial la conscienciació dels pares i de les mares de la rellevància dels seus comentaris a casa sobre la immigració, els alumnes d'origen estranger, etc. En el cas de les famílies vinculades als processos migratoris adquireix una especial importància incorporar en el complex procés de socialització dels seus fills i les seves filles aspectes concernents al nou context receptor, els seus valors, els seus estils de vida, etc.

Pel que fa a l'**escola**, també en aquest punt el seu paper és decisiu formant el conjunt d'alumnes en els aspectes de la ciutadania i sabent incorporar les diferències culturals sense exageracions.

El tercer sector té en el sentit que anem discutint un horitzó de treball il·lusionador, emfatitzant en el seu quefer tot allò relatiu als drets socials i polítics del conjunt de ciutadans, incloent-hi les persones immigrants.

Les administracions públiques poden i han d'incloure en els seus plans i els seus programes nocions, temàtiques i activitats enfocades a potenciar la vinculació positiva entre la ciutadania i la immigració.

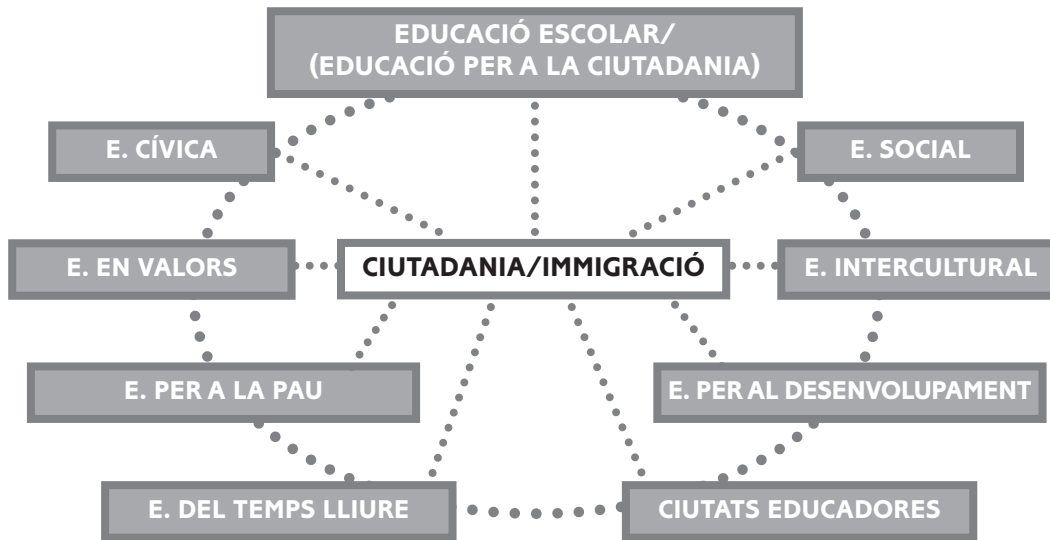
Pel que fa a la **premsa, la televisió i la ràdio**, el seu tractament no esbiaixat ni pejoratiu de les qüestions relatives a la immigració redundarà en un progrés cap al civisme.

Finalment, al **sector economicolaboral** també li competeix una responsabilitat i una tasca en aquest àmbit, com és l'ocupació de les persones immigrants en condicions de legalitat i de dignitat, com a ciutadans que treballen i aporten a la societat en un determinat sector de l'economia.

5.- Les modalitats d'educació (educació mitjançant quines vies)

Com en altres reptes educatius, allò que fa referència a educació, ciutadania i immigració s'ha d'abordar mancomunadament des de les diferents alternatives i els diferents moviments educatius, amb la idea d'una confluència i una sinèrgia d'activitats i, per què no dir-ho, d'il·lusions, contribuint cadascun des del seu camp pedagògic.

GRÀFIC 18
CONVERGÈNCIA DE MODALITATS D'EDUCACIÓ

Font: elaboració pròpia

El potencial de l'acció educadora per facilitar el progrés cap a la nova ciutadania és considerable si es contempla com un mar on hi conflueixen rius tan diversos com els següents:

a) Des de l'**educació escolar** es pot contribuir a dos nivells: d'una banda, des de la recentment implantada assignatura formal d'**educació per a la ciutadania** es poden i s'han d'incloure reflexions i considerants com els exposats; d'altra banda, des del conjunt d'assignatures o matèries curriculars (matemàtiques, llengua, ciències socials, etc.) també és oportú educar per a la ciutadania en connexió amb la immigració ja que, encara que s'abordi més a l'assignatura esmentada, es tracta d'un "eix transversal".

b) Més enllà d'aquesta rellevant assignatura al medi escolar, i des del que ha vingut sent l'**educació cívica** en el seu sentit ampli, es podrien incorporar temàtiques com les enunciades a les activitats de

municipis, biblioteques públiques, organitzacions no governamentals, associacions de migradors, programes i escoles de convivència, etc., destacant tot allò relatiu a civisme i participació.

c) Estretament relacionat amb el que s'ha comentat anteriorment, s'ubica la contribució que en aquest camp es pot i s'ha de continuar fent des de l'**educació social, de carrer i de família**, ja que constitueixen activitats en l'àmbit comunitari on s'interrelacionen autòctons i estrangers, i ocupa un relleu especial allò que es correspon amb la sensibilització positiva i la superació de les percepcions i les generalitzacions infundades.

d) Des de l'**educació en valors** s'ha de fer una contribució crucial, atès el caràcter estratègic que els valors i les actituds de respecte actiu, tolerància ben entesa, distanciament crític respecte a la pròpia cultura, etc. tenen respecte a l'extensió de la ciutadania a societats d'immigració.

e) Des de l'**educació intercultural** a escoles i barris es farà una important contribució si, juntament amb l'èmfasi en la igualtat i la diferència, es posa també èmfasi en les convergències entre tots els subjectes etnoculturalment diferenciats, conscienciant-se en com més enllà de les diferències culturals, lingüístiques i religioses es comparteixen aspectes importants relatius al desenvolupament local, la qualitat de vida, els drets, la vida local, etc.; temàtiques clau per abordar des d'aquesta modalitat tot allò relatiu a la superació de prejudicis, estereotips i estigmes racials i culturals.

f) Des de l'**educació per a la pau**, ja que des d'aquesta educació s'incideix en tot allò relacionat amb els instruments per a la prevenció i la resolució pacífica dels conflictes socials i interpersonals, com ara la mediació, sent aquest aspecte clau en el progrés cap a la ciutadania democràtica i la convivència, sempre associades al conflicte regulat.

g) Des de l'**educació per al desenvolupament**, en la mesura que permetrà conèixer i treballar amb detall aspectes tan crucials com les condicions d'origen que causen les migracions, la contribució al desenvolupament en origen i destinació de les migracions i els migradors, i el desenvolupament local com a espai d'interès de tots els ciutadans i veïns, siguin quins siguin els seus estatuts jurídics o els seus bagatges culturals.

h) Des de l'**educació del temps lliure**, camp consubstancial a la Fundació Esplai, aprofitant-se les activitats formatives, esportives, festives, associatives i lúdiques en el temps d'oci com a llocs de trobada de persones amb orígens, costums, llengües i credos diferents, potenciant-se el coneixement i l'aprenentatge mutus, així com la cooperació i l'estima.

i) Des del moviment de les **ciutats educadores**, reple d'iniciatives valuoses de gran calat educatiu a diferents localitats del món, podent-se intensificar en aquesta xarxa el tractament de les qüestions cíviques vinculades al cosmopolitisme, la trobada entre els diferents, etc.

6.- Metodologies pedagògiques (educació com)

No és aquest el lloc per tractar amb detall les eines i els instruments mitjançant els quals es pot dur a terme tot el que s'ha comentat anteriorment. També en aquesta línia existeixen nombroses i valuoses pràctiques que han elaborat i realitzat materials audiovisuals, quaderns formatius, campaments interculturals, seccions a les publicacions del tercer sector, fòrums de debat presencials i virtuals i, en general, han utilitzat amb creativitat les noves tecnologies de la informació. Volem ressaltar, d'una banda, les possibilitats de treball a la comunitat escolar i, d'altra banda, la necessitat d'anar més enllà de l'aspecte discursiu, i abraçar tot allò viscut i experimentat.

Pel que fa al primer aspecte assenyalat cal tenir en compte, per exemple, el potencial en aquest sentit de les **comunitats d'aprenentatge**, models d'escola en què la família, el professorat i els agents de la comunitat es comprometen a treballar junts per millorar la qualitat educativa de l'escola i de l'entorn. Entre d'altres coses, en aquest tipus d'escoles els pares col·laboren en alguna classe, la biblioteca escolar s'impulsa entre tots i s'obre al barri, etc.

Pel que fa al segon aspecte -la importància d'allò viscut i experimentat- plantejem el repertori següent de quatre metodologies educatives especialment idònies per treballar ciutadania i immigració:

GRÀFIC 19
METODOLOGIES EDUCATIVES PER TREBALLAR CIUTADANIA I IMMIGRACIÓ

- 1) **Relació educativa mestre-alumne:** les trobades "cara a cara" com a metodologia educativa.
- 2) **Dinàmiques de grup** a l'aula orientades a aprofundir les relacions entre els alumnes, la resolució de conflictes, la discussió de dilemes, etc.
- 3) **Pedagogies actives:** treballs de camp fora de l'aula, anàlisis de la premsa, entrevistes i enquestes.
- 4) **Aprenentatge-servei:** experiències en què un determinat grup es forma a partir d'un servei prestat a la comunitat, línia de treball abordat per Roser Batlle al Document de Debat, 1 (pàgines 57 i següents) (vegeu també Batlle, 2007).

A més d'aquestes quatre metodologies n'hi ha d'altres. El Grup de Treball només tracta de suggerir l'enorme potencial existent i crida els lectors a reflexionar-hi. Si amb aquestes idees estimulem el treball creatiu de cada entitat i cada associació, haurem complert amb escriure el nostre desig.

7.- Algunes propostes operatives de caràcter educatiu per a la reflexió sobre ciutadania i immigració¹

Davant la complexitat dels reptes educatius descrits en matèria d'immigració, existeixen moltes mesures possibles per emprendre. Cap d'elles, òbviament, és en si mateixa suficient per resoldre res: com es deia al principi d'aquest document, l'educació és una via, un instrument. Hi ha altres mitjans absolutament imprescindibles, com ara les mesures polítiques o jurídiques. Pensar que l'educació pot amb tot seria el que s'ha anomenat un *il·lusionisme pedagògic*.

Tanmateix, tot i que limitades, les mesures educatives són poderoses perquè incideixen en el comportament de les persones, en la seva vida quotidiana i en el canvi cultural necessari per contemplar el fenomen de la immigració d'una altra manera. Per tant, i només a tall d'exemple, anem a citar algunes propostes coherents amb el discurs desenvolupat en aquest document, en forma de passos concrets i tangibles que es poden donar:

1. Promoure que persones immigrants participin activament en associacions autòctones i en la vida social i cultural tradicional dels nostres pobles i les nostres ciutats.

La vida associativa local és una valuosa eina d'inserció per a les persones immigrants. Al mateix temps, les associacions es poden enriquir i revitalitzar amb l'aportació de persones arribades d'altres països. L'heterogeneïtat és un valor afegit i una vacuna contra l'endogàmia, un risc a vegades freqüent al nostre teixit associatiu. Per posar un exemple, les associacions d'un barri amb un 30% d'immigració haurien de disposar d'un 30% de persones immigrants entre els seus membres.

És especialment important la participació de la població immigrant en els programes de voluntariat i en els d'aprenentatge servei, per tal que la població autòctona comenci a veure els immigrants com a "donants" i "ciutadans responsables" i superi la imatge d'"immigrant-perceptor" d'ajuts.

2. Incorporar les associacions específiques d'immigrants a meses, federacions, plataformes i mobilitzacions generals d'interès comú.

Una part important de les persones immigrants més actives que arriben a Espanya s'agrupen en associacions específiques segons els països de procedència. Així, hi ha associacions d'immigrants equatorians, colombians, marroquins, guineans, etc. que lluiten pels drets i per la integració dels seus membres en la mesura que són treballadors que acaben d'arribar al nostre país.

¹ Agraïm a Roser Batlle, membre del Grup de Treball, la redacció d'aquest epígraf.

Cal incorporar també aquesta realitat a la vida associativa ordinària dels nostres pobles i les nostres ciutats, entre d'altres coses per estrènyer llaços de mutu coneixement i per buscar junts l'èmfasi en allò que ens uneix.

3. Estimular que professionals immigrants del món de l'educació s'incorporin a l'àmbit educatiu.

És un fet comprovat que una proporció considerable de persones immigrants posseeix un nivell formatiu igual o superior al de la mitjana dels ciutadans espanyols. En particular, pot ser un estímul decisiu per a la integració el fet de disposar d'educadors, mestres o professors d'altres països de procedència. A les escoles, els instituts o les universitats aquesta incorporació pot ser més complicada i requerir més temps, per raons burocràtiques, d'homologació de títols, etc. Però cal aprofitar la major flexibilitat del camp de l'educació no formal, com ara els centres d'educació en el temps lliure, que poden acollir sense problemes educadors de procedència immigrant.

4. Estimular la presència de professionals immigrants a fòrums i àmbits on són reconeguts per la seva especialitat i no pel fet de ser immigrants.

Amb massa freqüència les tertúlies, els debats i altres fòrums dels mitjans de comunicació i de les organitzacions conviden les persones immigrants només a participar en la seva qualitat d'immigrants oblidant que, a més, existeixen en aquest col·lectiu bons professionals a l'àmbit de la salut, la cultura, la ciència o la tècnica, per esmentar-ne només alguns. Aquesta pràctica, sens dubte benintencionada, comporta accentuar la característica diferencial de la persona immigrant, amb la qual cosa es desaprofita una bona ocasió de canviar la percepció social i s'igualen les aportacions d'aquestes persones a les dels "autòctons".

5. Evitar mesures i accions de segregació innecessària en assumptes educatius.

Cal estimular la vivència de la diversitat a l'aula com una cosa normal, en lloc de donar-li caràcter extraordinari, així com evitar folklorismes que justament posen un èmfasi excessiu en la diferència. Tanmateix, mesures com les aules d'acolliment poden ser imprescindibles per aconseguir una integració real dels nens i de les nenes immigrants. En aquest sentit, rebutjar-les per sistema pot ser tan perjudicial com instal·lar-les per sistema. Aquest tipus de mesures es justifiquen només si la seva funció és la de promoure la incorporació més ràpida possible dels nens i de les nenes immigrants a l'aula normal.

6. Evitar el paternalisme exculptori en relació amb les persones immigrants.

A vegades, el temor a caure en el racisme i la discriminació pot portar els mestres, els educadors i els veïns a no rebutjar obertament provocacions, faltes o delictes als quals s'haguessin enfrontat si els infractors no fossin immigrants. Aquesta confusió alimenta el paternalisme i la doble moral. I, tot i que, d'entrada, és una postura que pot passar per tolerant i oberta, ràpidament es converteix en una trampa, ja que ningú no vol estar al costat de, per exemple, un veí molest. Cal insistir que el compliment de la llei i el bon comportament s'ha d'exigir a tothom, sense mirar qui és immigrant i qui no ho és.

7. Treballar amb organitzacions socials dels països de procedència.

Les associacions i les fundacions amb finalitats socials dels països de procedència dels migradors s'han de convertir en aliats naturals en la tasca de la integració. Una major relació amb aquestes organitzacions milloraria el coneixement social i cultural per ambdues parts, i facilitaria l'impuls de projectes conjunts relacionats amb la integració al nostre país.

8. Promoure mesures imaginatives de coneixement de les llengües, els paisatges i les cultures del nostre país.

Cal explorar iniciatives que siguin tan atractives per a les persones immigrants com per a les autòctones. Experiències com les "parelles lingüístiques", les excursions i les visites conjuntes, el "Projecte Cicerone", etc. demostren fins a quin punt una mesura pensada per millorar la integració de les persones d'origen estranger produeix excel·lents resultats en la mateixa cultura, integració i ciutadania activa de les persones autòctones.

Com a cloenda d'aquest tercer capítol, voldríem contestar dos nous interrogants. Una vegada considerada la necessitat i la potencialitat de l'acció educativa en aquest camp, es planteja d'una banda **quines condicions s'han de donar** perquè es pugui dur a terme aquest conjunt d'aportacions des del camp de l'educació.

En aquest sentit, cal indicar que es necessita l'acció mancomunada d'autoritats educatives, líders socials, associacions de veïns, sindicats, mestres, professionals en el camp de la intervenció social i del temps lliure (treballadors/ores socials, animadors/ores, educadors/ores, mediadors/ores, etc.), professionals contractats i voluntaris en el tercer sector, empresaris, representants religiosos, mitjans de comunicació, etc.

Una segona qüestió que sorgeix és la de les **limitacions que té o pot tenir l'acció educativa en aquesta matèria**: què no pot fer o pot fer difícilment, a què obeeixen aquestes limitacions, si són superables, com, en quines condicions. En aquest Document per al Debat, centrat en la connexió entre ciutadania, immigració i educació, s'ha tractat de mostrar tant l'enorme rellevància de l'acció educativa per avançar en el desenvolupament de la ciutadania a propòsit de la qüestió migradora, com la necessitat d'avançar en altres terrenys com el laboral, el jurídic, l'institucional i el polític.

La Fundación Esplai, i particularment el Grup de Treball "Educació, Ciutadania i Immigració" del Consell Assessor, espera que aquest document serveixi a aquelles persones que estiguin interessades a contribuir des de l'acció educadora al progrés cap a una ciutadania comuna i plural que inclogui els nous veïns i residents.

Estem no només oberts, sinó desitjosos de comentaris, crítiques i propostes, per poder així fer junts aquest camí de compromís amb la democràcia i els seus valors de justícia, igualtat i llibertat. La millor conclusió d'aquest Document és que queda obert al Debat.

Índex de gràfics

Gràfic 1	
Temàtica abordada	19
Gràfic 2	
Dimensions de la ciutadania	23
Gràfic 3	
Processos que influeixen en la reformulació cap a una "nova ciutadania"	25
Gràfic 4	
Nivells i expressions de la ciutadania	26
Gràfic 5	
Motius principals de la rellevància de la qüestió migratòria per al desenvolupament de la ciutadania	28
Gràfic 6	
Distribució per àrees geopolítiques de la població estrangera a Espanya	31
Gràfic 7	
Evolució de l'accés a la nacionalitat a Espanya (1990-2006)	32
Gràfic 8	
Rellevància de la qüestió migratòria per al desenvolupament de la ciutadania (detall) ...	39
Gràfic 9	
Fenomen migratori a Espanya: algunes especificitats	41

Gràfic 10	
Evolució de la immigració a Espanya: 1981-2007 (nombre de residents estrangers)	43
Gràfic 11	
Distribució (en %) dels empadronats estrangers per comunitats autònomes	44
Gràfic 12	
Pauta de concentració espacial de la immigració: el cas de Madrid	46
Gràfic 13	
Magnituds d'impacte de la immigració a Espanya.	48
Gràfic 14	
Fortaleses (per avançar en la connexió ciutadania/migració)	53
Gràfic 15	
Debilitats (per avançar en la connexió ciutadania/migració)	57
Gràfic 16	
Riscos i amenaces de futur (sobre la connexió ciutadania/migració)	60
Gràfic 17	
Oportunitats (que presenta la immigració per al progrés en ciutadania).	62
Gràfic 18	
Convergència de modalitats d'educació.	73
Gràfic 19	
Metodologies educatives per treballar ciutadania i immigració.	76

Glossari

S'inclou aquest glossari pel seu caràcter clarificador i pedagògic, d'acord amb les finalitats d'aquesta publicació.

Assimilació: procés d'incorporació a una cultura aliena, que implica la desaparició o una forta alteració de la cultura pròpia.

Camp migratori: extensió (nacional i internacional) fins on arriben les connexions, les vinculacions i les xarxes d'un determinat col·lectiu de migradors.

Camps socials transnacionals: realitats econòmiques, familiars, associatives, identitàries, etc., la naturalesa i la dinàmica de les quals supera les fronteres i la lògica dels estats nació.

Ciutadania de residència: moviment civil, dins el camp de la nova ciutadania, que promou la idea que les persones, independentment de la seva nacionalitat, han de ser considerades ciutadans a partir del seu arrelament i la seva vida quotidiana al seu lloc de residència.

Ciutadania política: titularitat de drets i deures de les persones en la mesura que són membres pertanyents a una comunitat política representada per un Estat, que garanteix aquests drets i reconeix aquesta pertinença.

Ciutadania social: drets, responsabilitats, pràctiques, pertinences i sentiments que no remetent necessàriament a l'estatut jurídic de nacional i que s'expressen primordialment no a les esferes àmplies del país o la nació sinó a les ciutats i els pobles, a les comunitats veïnals i de barri, a la societat civil en el seu conjunt.

Codesenvolupament: foment de noves polítiques de cooperació i col·laboració entre els països receptors i emissors de migració, aprofitant per aquesta raó el potencial dels immigrants com a vectors de desenvolupament.

Contextos d'origen i recepció: conjunt de característiques (demogràfiques, econòmiques, polítiques, etc.) dels països emissors o receptors, que influeixen en els fluxos migratoris i condicionen les trajectòries dels migradors i el rebuig o l'acceptació.

Cultura migratòria. Dues accepcions:

a) Coneixements, actituds i pràctiques relacionades amb el fenomen de l'emigració i existents en una comunitat o regió d'origen, configurada entre altres coses per l'efecte de les visites i els retorns dels emigrats.

b) La cultura d'un grup emigrat tal com es practica al país de recepció, havent-se modificat substancialment respecte a la cultura d'origen per desaparició o modificació de trets previs i sorgiment de trets nous.

Cultura: conjunt de pautes de conducta i formes de significació de la realitat (normes, valors, creences, etc.) expressat simbòlicament i formant un tot relativament estructurat, que una població comparteix -de manera diferenciada segons sexes, edats, classes, etc.- i que es transmet de generació en generació, sent un dispositiu d'adaptació al medi natural i humà i, per tant, una realitat canviant.

Dret a la diferència: dret a expressar públicament i privadament la identitat i la cultura pròpies i a ser respectat per aquesta raó.

Desenvolupament humà: increment de les opcions i les oportunitats de les persones, especialment de les més desfavorides, segons va definir el 1990 aquest concepte el Programa de les Nacions Unides per al Desenvolupament (PNUD).

Discriminació: tracte desigual a aquelles persones que són, o haurien de ser, iguals en drets.

Estat del benestar: conjunt d'institucions estatals proveïdores de legislació i polítiques socials dirigides a la millora de les condicions de vida de la ciutadania i a promoure la igualtat d'oportunitats.

Estratègies familiars migratòries: conjunt de decisions i accions que els membres d'una unitat familiar duen a terme (en destinació o en origen) per tractar d'aconseguir determinats objectius en el seu projecte migratori.

Estructures de consentiment: situació d'acord entre treballador immigrant i empresari, de manera que el primer assumeix les dures condicions laborals en funció del valor i el significat que per a ell tenen aquests ingressos i aquesta ocupació en aquest precís moment de la seva trajectòria migratòria.

Factors d'atracció: realitats demogràfiques, econòmiques, laborals i sociopolítiques d'un determinat país que suposen un atractiu perquè persones d'altres països decideixin emigrar-hi.

Factors d'expulsió: realitats demogràfiques, econòmiques, laborals i sociopolítiques d'un determinat país que empenyen la gent a emigrar cap a un altre país.

Família biresidencial: unitat familiar que a causa de la migració no està completa, però que manté els seus membres estretament vinculats, malgrat viure a llars ubicades a diferents països.

Gènere: construcció social i ideològica, diversa a cada societat i cultura, sobre els rols d'homes i dones i sobre les relacions entre ells (rols i estereotips de gènere, sistemes de jerarquització de gènere, sistemes de sexe-gènere, etc.).

Gueto: concentració de població etnoculturalment diferenciada i marginada (alguns plantegen l'existència també de guetos de rics i poderosos).

Identitat cívica: autoreconeixement per part dels actors socials del seu paper compartit com a ciutadans en convivència dins un determinat sistema o una determinada comunitat social (país, regió, ciutat, barri, etc.) basat en l'assumpció de determinades normes, regles i valors.

Identitat cultural: autoreconeixement per part dels actors socials amb un determinat bagatge de significacions, conductes i codis simbòlics i lingüístics, compartit per aquelles persones que se senten pertanyents a un determinat grup ètnic, una nació, un poble, etc. (vegeu més amunt la definició de Cultura).

Interculturalisme: nova expressió dins el pluralisme cultural que, afirmant no únicament allò diferent sinó també allò comú, promou una praxi generadora d'igualtat, llibertat i interacció positiva a les relacions entre subjectes individuals o col·lectius culturalment diferenciats.

Neteja ètnica: polítiques i pràctiques d'exclusió (mesures discriminatòries, amenaces, atacs, etc.) mitjançant les quals s'aconsegueix, o s'intenta aconseguir, que un determinat grup abandoni un territori.

Mite del retorn: expectativa de retorn sempre present en el/la migrador/a, carregada d'il·lusió, idealització i intensos sentiments, però postergada una vegada i una altra.

Multiculturalisme: primera expressió del pluralisme cultural, que promou la no discriminació per raons de raça o cultura, la celebració i el reconeixement de la diferència cultural així com el dret a aquesta diferència.

Nova ciutadania: reconceptualització de la noció de ciutadania heretada de la Il·lustració i la Revolució Francesa, tractant d'adaptar-la a les noves realitats tant en relació amb la titularitat dels drets com amb les pertinences dels subjectes, proposant-se així tot un ventall de fórmules com ara ciutadania local, diferenciada, de residència, multicultural i d'altres.

Nou racisme: modalitat contemporània del racisme, ja no biologicista, sinó institucional, culturalista i xenòfoba.

Pluralisme cultural: plantejament que assumeix la diversitat cultural com a positiva, i proposa la configuració d'una societat on es combini la igualtat de drets i la no discriminació amb el respecte de les diferents identitats i expressions culturals.

Projecte migratori: orientació general, composició de lloc, pla i expectatives de futur que en cada moment de la seva trajectòria va tenir l'individu o la família migradora.

Racisme: sistema de dominació d'un grup sobre d'altres a partir d'una ideologia de superioritat o de pràctiques d'exclusió en funció de la raça o la cultura.

Raça social: construcció sociopolítica i ideològica en relació amb un grup racial (duta a terme pels altres, des del propi grup o des d'ambdós).

Raça: grup humà que comparteix un conjunt de trets físics.

Reagrupació familiar de dret: aquella que es produeix segons les normatives i els tràmits pel que fa al cas.

Reagrupació familiar de fet: procés pel qual els familiars dels immigrants es traslladen al país d'immigració per viure junts.

Reconeixement: acceptació del diferent tal com és.

Refugiat: persona que, "a causa de fundats temors de ser perseguida per motius de raça, religió, nacionalitat, pertinença a un determinat grup social o determinades opcions polítiques, es troba fora del país de la seva nacionalitat i no pot o, a causa d'aquests temors, no vol acollir-se a la protecció d'aquest país" (Convenció del 1951 relativa a l'Estatut dels refugiats).

Regularització: procés oficial pel qual es concedeix als estrangers en situació d'irregularitat la possibilitat d'obtenir un estatut legal, en funció de determinats requisits i tràmits.

Relativisme cultural: actitud de comprendre l'altra cultura en els seus propis termes (històrics, normatius, valoratius) i no -com a l'etnocentrisme- des de les coordenades culturals d'un mateix, donant a aquestes coordenades l'atribució de normals, naturals o universals.

Remeses: enviaments de diners que els immigrants fan als seus països, ja sigui en mà, per gir postal, per transferència bancària o per altres procediments.

Retorn: tornada temporal o definitiva del migrador al seu lloc d'origen.

Retorn assistit: programes de suport al retorn dels migradors, patrocinats ja sigui per institucions dels països receptors, dels d'origen o per col·laboració d'ambdós.

Substitució/complementarietat: es tracta de dos dels possibles significats que la presència de treballadors estrangers pot tenir des del punt de vista de la seva relació amb, i el seu efecte en, la mà d'obra autòctona preexistent.

Trajectòria migratòria: itinerari, recorregut o seqüència d'esdeveniments i activitats, i de canvis en general, seguits per l'individu o la família en la seva experiència migratòria.

Xenofòbia: etimològicament significa aversió o rebuig a l'estranger (del grec *xenós*, estranger, i *fobos*, aversió, rebuig). Per a autors com Balibar, és una de les característiques del nou racisme actual.

Bibliografia

Referències bibliogràfiques i altres lectures recomanades

D. a. (2007) *Educació i ciutadania*. Documents per al Debat, número 1. Fundació Esplai.

D. a. (2007) *Educación para la ciudadanía*. ESO. Projecte La Casa del Saber. Santillana.

Batlle, R. (2007) *Educació per a la ciutadania i aprenentatge-servei a Espanya*. X Seminari Internacional d'aprenentatge i servei solidari. Buenos Aires, 30 i 31 d'agost de 2007.

Camps, V. (1993) *Paradojas del individualismo*. Crítica. Barcelona.

Cortina, A. (2001) *Ciudadanos del mundo*. *Hacia una teoría de la ciudadanía*. Alianza.

Cortina, A. (1998) *10 palabras claves en Filosofía Política*. Verbo Divino. Estella, Navarra.

García Roca, J. (2007) *Educación para la ciudadanía*. Cristianisme I. Barcelona.

Giménez, C. (2005) *Convivencia: conceptualización y sugerencias para la praxis*. Puntos de Vista, número 1, pàgines 7-32. Revista de l'Observatori de les Migracions i de la Convivència Intercultural de la ciutat de Madrid. Ajuntament de Madrid.

Giménez, C. (2003) *Qué es la inmigración*. RBA Editores. (Tercera reimpressió: 2006)

- Giménez, C. (2003) "Estado de bienestar y migraciones internacionales: cuestiones, debates y tendencias", pàgines 15-37 a C. Clavijo i M. Aguirre (coord.) *Políticas sociales y Estado de Bienestar en España: las migraciones*. Fundación Hogar del Empleado. Madrid.
- Giménez, C. (1998) *Migración y nueva ciudadanía*, pàgines 27-31 a Revista Temas para el Debate, número 43.
- Grup GREM (2007) *Educació per a la ciutadania*. ESO. Text La Galera. Enciclopèdia Catalana. Barcelona.
- Grupo GREDI (2006) *Base del mètode Atman: formació per a la convivència i el diàleg intercultural*. Fundació Atman. Mecanografiat.
- Habermas, J. (1999) *La inclusión del otro: estudios de teoría política*. Paidós. Barcelona.
- Innerarity, D. (2001) *Ética de la hospitalidad*. Península. Barcelona.
- Innerarity, D. (2006) *El nuevo espacio público*. Espasa-Calpe. Madrid.
- Kymlicka, W. (1996) *Ciudadanía multicultural*. Paidós. Barcelona.
- Kung, H. (1999) *Una ética mundial para la economía y la política*. Trotta. Madrid.
- Lucas, Javier de (1998) "El futuro de la ciudadanía en la UE: ¿Es posible hablar de ciudadanía multicultural?", pàgines 47-75, a Martín, E. i S. de l'obra *Repensando la ciudadanía*. Fundació El Monte. Sevilla.
- Marina, J. A. (2006) *Aprender a convivir*. Ariel. Barcelona.
- Martín, E. y S. de l'obra (ed.) (1999) *Repensando la ciudadanía*. Fundació El Monte. Sevilla.
- Massot, I. (2003) *Jóvenes entre culturas. La construcción de la identidad en contextos multiculturales*. Desclée de Brouwer. Bilbao.
- Melucci, A. (2001) *Vivencia y convivencia. Teoría social para una era de la información*. Trotta. Madrid.
- Nussbaum, M. (1999) *Los límites del patriotismo: identidades, pertenencias y "ciudadanía mundial"*, compilat per Joshua Cohen. Paidós Ibérica.
- Olivé, L. (1993) *Ética y diversidad cultural*. Universitat Nacional de Mèxic/Fons de Cultura Econòmica. Mèxic.
- Oliver, Joseph (2007) "España 2020: un mestizaje ineludible". UAB. Barcelona.

Oriol, P. (2005) *Extranjeros y ciudadanos*. Puntos de Vista, número 4, pàgines 7-28. Revista de l'Observatori de les Migracions i de la Convivència Intercultural de la ciutat de Madrid. Ajuntament de Madrid.

Pérez Ledesma, M. (2000) *Ciudadanía y democracia*. Fundación Pablo Iglesias. Madrid

Savater, F. (2004) *El valor de educar*. Ariel. Madrid.

Savater, F. (2002) *Ética y ciudadanía*. Editorial de Intervención cultural. Madrid.

Savater, F. (1998) *Ética, política y ciudadanía*. Grijalbo. México.

Suárez, L. (2005) *Ciudadanía e inmigración: ¿un oxímoron?*. Puntos de Vista, número 4, pàgines 29-49. Revista de l'Observatori de les Migracions i de la Convivència Intercultural de la ciutat de Madrid. Ajuntament de Madrid.

Suárez, L. (2006) *Rebordering mediterranean. Boundaries and Citizenship in Southern Europe*. Berghahn Books. Nueva York y Oxford.

Subirats, J. (ed.) (1999) *¿Existe la sociedad civil en España? Responsabilidades colectivas y valores públicos*. Fundación Encuentro. Madrid.

Tovías, S y P. Soto (2006) *Convivim. Miradas múltiples en una sociedad compleja*. Ajuntament de Barcelona.

Tylor, Ch. (1993) *El multiculturalismo y las políticas de reconocimiento*. Fons de Cultura Econòmica. Mèxic.

Valcárcel, A. (2002) *Ética para un mundo global. Una apuesta por el humanismo frente al fanatismo*.

Declaració sobre "Ciu

ciutadania i immigració"

Madrid, 15 d'abril de 2008

El Consell Assessor de la Fundació Esplai, entitat que té com a missió fonamental enfortir el tercer sector en la lluita per la inclusió social i l'educació en valors, havent desenvolupat en els últims mesos una reflexió i un debat sobre "Ciutadania i immigració",

Declara que:

1. La incorporació dels immigrants a la vida pública i social espanyola ens obliga a **reformular** un nou concepte de **ciutadania**. Ara, quan parlem de ciutadania ens referim a aquest extens camp de drets, responsabilitats, pràctiques, pertinences i sentiments que s'expressen no només en l'esfera més àmplia de la nació o el país, sinó també a l'escenari més concret de la nostra vida quotidiana. Entenem que no és el lloc de naixement com a tal el que permet gaudir **dels drets del grup del lloc i de l'obligació de complir amb els deures** d'aquesta vida local, sinó també i sobretot la vida en un determinat lloc, és a dir, **la ciutadania de residència**.

2. La "integració sociocultural" dels emigrants no pot consistir a abandonar progressivament elements de la seva identitat cultural, per deixar-se fagocitar gradualment per la nostra cultura dominant: **integració no és assimilació**.

Entenem "la seva i la nostra" integració com un procés d'adaptació mútua, un procés de diàleg i trobada de dues direccions perquè afecta tant a la incorporació dels emigrants com dels autòctons: **un procés de convivència intercultural**.

3. L'arribada d'immigrants de tots els racons del món ens presenta una nova diversitat cultural, social i lingüística. **Cal** que les persones que venen de fora tinguin **una actitud positiva per adaptar-se a la seva nova comunitat i integrar els valors constitucionals del país d'acolliment**. No podem parlar de "pertinences múltiples" per a uns i altres si no afegim, també, **un plus de responsabilitat i d'exigència per adaptar-se al nou entorn cultural, idiomàtic, polític i comunitari**.

4. **Ens trobem en una cruïlla i la qüestió migratòria afecta directament en el seu fons i en la seva forma la qüestió ciutadana** perquè, segons com s'afronti i es resolgui, podem parlar d'un progrés o d'un retrocés.

Si s'avança en la integració dels immigrants com a nous ciutadans i **s'aprofita el repte migratori per enriquir la ciutadania actual, aleshores serà possible la integració social**, es podran prevenir múltiples conflictes i esclats de violència i podrem experimentar la convivència intercultural com un espai creador, més enllà de la pura i suportada coexistència.

Si, per contra, **no avancem en aquesta línia i ens situem en un marc de "no ciutadania" o de "ciutadania limitada"**, aleshores estem abocats a escenaris de falta d'integració i a la configuració d'espais de marginació.

5. La nostra societat té **importants actius** davant el desafiament del fenomen de la immigració i de la construcció d'una nova ciutadania. Tenim una **experiència històrica de migració interna** amb una rica i diversa realitat plurilingüística i cultural dins Espanya i **externa** cap a Europa i Llatinoamèrica que **ens ofereix moltes claus** per afrontar amb èxit els nous reptes. D'alta banda, creix notablement l'opinió ciutadana respecte a **la idea que els immigrants tinguin igualtat de drets i deures i s'estan desenvolupant polítiques i actuacions de les administracions i les ONG compromeses amb aquest plantejament**.

Tanmateix, també **tenim dificultats**. La realitat econòmica i laboral de la població immigrant és **dura i precària**. El nostre encara **insuficient Estat del benestar** ha hagut de respondre a les noves demandes i **la inversió pública no ha crescut al mateix ritme que les necessitats**. Hi ha una part de l'opinió pública i de l'espai polític i mediàtic amb **actituds adverses** cap a la immigració. Finalment, **el canvi de cicle econòmic pot generar tensions que dificultin profundament els processos d'integració**.

6. Davant aquest escenari, volem insistir **en l'estratègia educativa**. Es tracta d'educar-nos a tots, immigrants i autòctons, per emfatitzar els rols i les identitats que ens uneixen, i d'educar-nos també per respectar les identitats i les pertinences de cadascú. Es tracta d'educar-nos per a **una nova identitat ciutadana**, com a identitat compartida per subjectes de diferents identitats culturals.

Des de la nostra reflexió, la nostra anàlisi i les nostres conviccions:

- **Proposem un gran acord social i polític** (partits, administracions públiques, sindicats, tercer sector, empresariat, mitjans de comunicació, confessions religioses, etc.) **per afrontar el repte de la nova ciutadania, la cohesió social i la integració de les persones vingudes de fora, en termes de drets, de deures i de responsabilitats compartides. Correspon al govern prendre la iniciativa d'unir tots els esforços en aquesta direcció.**
- **Emplacem i convoquem els companys del tercer sector**, no només a ser protagonistes en termes de reivindicació de polítiques públiques, sinó **en termes propositius respecte a les moltes coses, i a més importants, que nosaltres podem i hem de fer.** Instem a que les organitzacions d'immigrants comparteixin espais comuns amb les organitzacions d'autòctons i, d'una manera especial, a la **integració normalitzada de persones immigrants a diferents espais de participació cívica, social i professional.**
- **Demanem, finalment, donar valor i suport a les experiències de proximitat i comunitàries** que s'estan produint en l'àmbit local, de barri, de poble i en el si de l'àmbit del veïnatge, associatiu i escolar que fan creïble que **és possible una nova ciutadania.**

Patronat i Consell Assessor

Patronat de la Fundación Esplai

Josep Gassó Espina

President

María Jesús Manovel Báez

Vicepresidenta

Carles Barba Boada

Vocal

Roser Batlle Suñer

Vocal

Nieves Dios Ibáñez

Vocal

Merche García Villatoro

Vocal

María Teresa Mogín Barquín

Vocal

J. A. Pérez de Arrospide García

Vocal

Hilario Sáez Méndez

Vocal

José Manuel Gil Meneses

Director general

Montserrat Picas Colomer

Secretària

Consell Assessor de la Fundació Esplai

Francisco Abad Jiménez

Director general de la Fundació Empresa i Societat

Lola Abelló Planas

Presidenta de la CEAPA

Enrique Arnanz Villalta

Sociòleg

Alfonso Ávila Moreno

Enginyer. Formador a l'Escola d'Animació Juvenil Don Bosco de València

Pilar Aznar Minguet

Catedràtica de Teoria de l'Educació Universitat de València

Carles Campuzano Canadés

Diputat per CIU al Congrés dels Diputats

Demetrio Casado Pérez

Sociòleg. Estudiós del Tercer Sector

Joan Colom Farran

Subdirector general de Drogodependències. Dept. de Salut de la Generalitat de Catalunya

Domingo Comas Arnau

Sociòleg. President de la Fundació Atenea/Grup GID

Consuelo Crespo Bofill

Presidenta d'UNICEF-Comitè Espanyol

Javier Elzo Imaz

Sociòleg. Universitat de Deusto

José Manuel Fresno García

Director general de la Fundació Luis Vives

Carlos Giménez Romero

Catedràtic d'Antropologia Social
Director de l'Institut Universitari IMEDS.
Universitat Autònoma de Madrid

Núria Gispert Feliu

Mestra. Experta en participació ciutadana i inclusió social

Amalia Gómez Gómez

Historiadora. Professora d'institut

José Francisco Gras Muñoz

Consultor. Soci de Grupo Red i membre fundador d'ACUDEX

Ramón Jáuregui Atondo

Diputat pel PSOE al Congrés dels Diputats

José María León Francia

COCEDER

Luis María López-Aranguren Marcos

Pedagog. Especialista en joventut i inserció sociolaboral

Alfonso López Martínez

Director de l'Associació Sartu-Bilbao

Carmen López Olmedo

Directora general del Club Diálogos para la Democracia

Marisol Mariño Oviaño

Voluntària

José María Martín Patino

President de la Fundación Encuentro

Eusebio Megías Valenzuela

Psiquiatra. Director tècnic de FAD

Isabel Montraveta Rexach

Experta en Acció Social i Tercer Sector

Antonio Moreno Mejías

Membre del CRAC

Ramón Nicolau Nos

Comissionat de l'Alcaldia per a la Participació Ciutadana. Ajuntament de Barcelona

Ana Mª Peralta Moreno

Directora de Riscos. Bankinter

Manuel Pérez Yruela

Director d'IESA. Junta d'Andalusia

Juan de Dios Ramírez Heredia

President d'Unión Romaní

Fernando de la Riva Rodríguez

Consultor d'organitzacions

Gregorio Rodríguez Cabrero

Catedràtic de Sociologia de la Universitat d'Alcalá de Henares

Rafael Rodríguez Mejías

Orientador IES.

Especialista en voluntariat

Leonor Rojo García

Treballadora social.

Experta en infància i vida familiar

Rosa Romeu Tarragona

Treballadora Social

José Ignacio Ruiz de Olabuénaga

Investigador del Tercer Sector

Ángeles Sepúlveda García de la Torre

Metgessa forense.

Coordinadora d'AMUVI

Tomeu Suau Serra

Educador Social.

Fundador de Jovent

Joan Subirats Humet

Catedràtic de Ciència Política de la Universitat Autònoma de Barcelona

Pilar Troncoso González

Advocada. Especialista en Drets de la Dona

Alfred Vernis Domènech

Professor de l'Institut d'Innovació Social d'ESADE

Pau Vidal García

Coordinador de l'Observatori del Tercer Sector

José Luis Zubizarreta

Sociòleg

Fundació
Catalana
de l'Esplai

Riu Anoia 42-54
08820 El Prat de Llobregat
Tel. 902 190 611 Fax 93 474 74 75
fundacion@esplai.org
www.fundacionesplai.org

Amb el suport de:

